

TÜRK TARİH ENCÜMENİ MECMUASI

Türk Tarih Encümeni tarafından neşredilir

YENİ SERİ — CİLT 1

SAYI 3 — Kânuneyyel - Şubat 1930

BU SAYIDA

Ahmet Refik Fransua dö Noay'ın Türkiyede
tehlíkeli bir sefareti
Mahmut Kemal Mehmet Emin bey
Ali Fuat Şekip Paşa
Nahit Sırrı Siçilyeteyn elçileri

İSTANBUL

LETAFET MATBAASI

1930

Fransua dö Noay'ın

Türkiyede tehlikeli bir sefareti

REVUE HISTORIQUE te Abbe Antuan Degrenin bu nam altında mühim bir makalesi intişar etmiştir. Bu makalede Lepant muharebesine, ve Türkiye-Lehistan münasebatına dair fransız menabiine müstenil gayet istifadeli malûmat vardır. Makaleyi, Hazinei evrak vesikalarile karşılaştırarak berveçli âli terceme ediyoruz:

24 mayıs 1571de, Dokuzuncu Şarl, Gayon şehrinde, Daks piskoposu Fransua de Noay'ı, kendisini temsil etmek üzere, İstanbul sultanı İkinci Selimin nezdine âdi sefir olarak gönderiyordu. Birinci Fransua'nın bir ittifak ve dostluk muahedesi aktetmek için İkinci Sultan Süleymanla mukarenet peyda eylediği günden beri hiçbir diplomatik hadise bu derece nazarı dikkati celbetmedi.

Evvelki sefir, M. de Granşan çağırıldıktan sonra, gene bir sefir gönderilmesi hadisesi, o zamanda hususî bir mâna ifade ediyordu. Sen-Jermen sulhunden (8 ağustos 1570) sonra, müsalemet fermânı, Dokuzuncu Şarılın beynelmîlel Avrupa işlerine karışmasına müsait bulunuyordu. Fakat, acaba harici siyaseti nasıl bir veçhe alacaktı? Bu esnada Şarl, kendisinin ya muvafakat ve ya muavenetini istilzam eden iki ittifak sistemi arasında üzüliyordu.

Beş seneden, yani cülûsundan beri, papa Beşinci Pi, Türkleri ya Avrupadan çıkarmak ve yahut onların hristiyan memleketlerde akınlarını ve tahripkârlıklarını durdurmak endişesine kapılarak, Türklere karşı hristiyan hükümdarlar beyninde tecavüzi ve tedafüi bir itihât teşkil etmek için mesai ve nüfuzunu sarf etmekten geri durmuyordu. Birçok defalar, mektupları ve murahasalarile, bu muassemem ittihadada girmelerini Dokuzuncu Şarl ile Katerin dö Mediçi'den talep etti.

Diğer cihetten, Venediğe karşı daha evvel şiddetli bir mücadeleye girdiği bir zamanda, bu ehlihalip tehditlerinden de üzülmeye başlayan sultan Selim, Fransa kralile mukarenet hasıl etmek, ve seleflerile kendi beyninde aktedilip, fakat Birinci Fransuanın ölümünden sonra biraz gevşeyen ittifakta kendini daha faik gösternmek ihtiyacını duyuyordu. Evvelâ teğrinisani 1570) fransız sefiri M. dö Granşanı tekliflerini isale memur ediyor, ve birkaç ay sonra da maiyyetindeki türklerden bir zâtı, Mahmu-

du, gönderiyordu ki, bunun inkıtaa uğrayan sefareten uzunuzadı bahsedeceğiz.

Filhakika, Papa Beşinci Pinin dine hizmetten mülhem olan niyetleri halisane idi. Dokuzuncu Şarın buna şüphesi yoktu; fakat bu ittihadın, sırf kendi kuvvetlerle de esasen tehlikeli olan, en azılı düşmanının, İspanyanın menafine, teşekkül veya tebeddül edeceğine şüphe etmiyor değildi. Fakat aynı zamanda, İspanyaya karşı daima vukuu yakın bir harpte Türkün kendisi için en mükemmel bir müttelik olacağını da takdir ediyordu.

Krallığının menfaatleri endişesi nihayet ona kararını verdirdi. Bu kararı da, Fransua dö Noay'ı nasbetmekle gayet vazih bir surette izhar etti.

Bu zatın tayininde hayrete şayan hiçbir şey yoktu. Birçok zamanlardan beri Fransa kralları en mühim diplomatik vazifeleri en müteber piskoposlara tevdi ediyorlardı. Fransua dö Noay, her ne kadar «Krallığın en fakir piskoposluğunun bir köşesine çekilmiş idiye de, kendi ne tanımamış, ne de siyasi sahneye yeni çıkmış bir kimse değildi. En müteber devlet adamlarından ve Katerin dö Mediçi'nin en sözü dinlenen müşavirlerinden tanıldığı sarayda uzun müddet bulunuşu, muhtelif sefaletlerle İngiltereden, Venedikten, Romadan geçişi, Şarkta o zamanlar fransız siyaseti için en mühim veya kendi tabiri veçhile, "bu tehlikeli vazifeye,, onu hazırlamıştı. İttidale kendisini sevdirdiği siyasi fırka tarafından da, ve o esnada içlerinde Dokuzuncu Şarl nezdinde nüfuzları artan birçok dostlarının bulunduğu protestan rüesa tarafından da münasip görüldüğü gibi, yaşca (elli dört yaşında) ve tecrübece tam kemalde, ve Vertonun dediği gibi, "şahsı itibarile de,, "daima takayyüde sevkeden ve aklu mantık ilham eden tabii meziyyetlerin kâffesine malik bulunuyordu,, Kendisile sık görüşen Brantomun dediği gibi "iri yarı ve çok uzun boylu, tabiaten kısa sakallı ve bıyıkları modalarına göre olduğu için, herkes böyle bosile Türke benzer diyordu,, .

Doğrusunu söylemek lâzımgelirse, Dokuzuncu Şarl, Noayı intihabında, Türkler kadar Venediklileri de düşünmüştü. Bu iki kavim, fütühatile Mısırâ hâkim olarak, vaktile oraya tâbi olan Kıbrıs adasını da Selim almak istediği zamandan beri birbirile harbediyorlardı. Selim, adayı zaptetmiş olan Venediğe, geri vermesini teklif etti. Cümhuriyetin red cevabı üzerine, gözünü diktği adaya kuvvetli asker çıkardı (temmuz 1570); birkaç hafta içinde Lefkoşa (Nicosie) yı, adanın merkezini aldı, Mağusayı (Famagoust) müstahkem kaleyi ve Venedik mukavemetinin son bulvarını kuşattı.

Osmanlıların büyük kuvvetlerine karşı koymaktan âciz kalınca, Venedik Papaya tamayül ediyor ve onun ittihat projelerine kulak asmaya

mütemayil görünüyordu. Şarl-Ken zamanındanberi Tunustaki mevkiini kaybettiğini gören İspanya ise, müşterek düşmana karşı hüncülerini ve kuvvetlerini birleştirmeğe tamamen hazırdu.

Dokuzuncu Şarl, İspanyol ve Venedik kuvvetlerinin bu birleşmelerine iyi gözle bakmıyabilirdi. Venedik, Fransa için, İspanya ile harp vukuunda, Alp dağlarının ötesinde en ziyade itimat edilecek yegâne devletti. Onu İspanyol ittifakına temayül ettiren meyl üzerinde durdurmak için yegâne çare, Türkiye ile barıştırmaktı, bunun için kral evveleminde iki muhasıma tevassutunu kabul ettirmeliydi. Takip edilecek hattı hareket, Dokuzuncu Şarhın önünde çizilmiş duruyordu: her ne olursa olsun, Türkiye iyi ümit vermeye, ve talep ettiği itimadı telkin eylemeye mecburdu. Romada itihadın şartlarına dair İspanyol ve Venedik murahhasları arasındaki müzakere, müşkilât ile cereyan ettiği müddetçe, fransız sefiri İstanbulda, venediklilerle uyuşarak, sulh müzakerelerini takip edecekti. Sulh bir kere olduktan sonra, Venedik bilmecburiye ve istemiyerek gireceği ittihattan uzaklaşacaktı.

M. dö Granşan, hizmetlerini beğenmiyen Venediklilerin talebi üzerine İstanbul sefirliğinden alındı, ve işte o zaman Dokuzuncu Şarl, Fransua dö Noay'a müracaat etmişti. Esasen malûm olan diplomatik tecrübelerinden maada, mazisi de onu bilhassa uhtesine verilecek vazifeye lâyık bulunduruyordu. Daha evvel Venedikte sefirlik etmişti, ve vazifesi pek kısa sürmüş idiyse de, orada hatırası el'an yaşayan birçok samimiyetler vücade getirmişti. Dokuzuncu Şarl, İstanbula onu göndererek, evveleminde Venediğe kabul ettirmek istiyordu. Şarl, bu nasbın daha ferdasında, onu sarayındaki Venedik sefirine de tebliğ etti. Venediklilerin kendi hakkındaki hislerini anlamaya vakit bulabilmek için, Noay, sarayın tavsiyesi üzerine nasbından sonra daha biraz Pariste kaldı. Resmen hiçbir haber gelmedi, fakat kralın intihabını Venedik Senatosunun fevkalâde tasvip ettiği emin menbadan haber alındı. Bu teahhürden sonra, Noay memur yetine mülâki olmak için yola koyuldu. Liyonda tevakkuf ettiği zaman, Venedik sefiri Kontariniye tesadüf etti, Kantarini kendisinin gönderilmesi haberi üzerine Venedik'te hasıl olan memnuniyet ve göreceği hüsnü kabul hakkında kendisine yazılan şeyi ona teyit etti. Noay, yola çıkar çıkmaz, İstanbulda deniz tarikile gitmekten vazgeçmeye mecbur olmuştu. Gemileri Akdenizde mekik dokuyan İspanyollar kendisini pek çabuk tevkif edebilirlerdi; Kontarininin havadisleri, Babıâli nezdine gitmek için Venedikten ve oradan da Dalmaçyaya geçmek hakkındaki niyetini teyit etti.

Fakat Liyondan çıkmak için acele etmedi. Hadisat sür'atle cereyan ediyor, ve günden güne siyaset âleminin simasını değiştiriyordu. Noay "birçok yerlerden,, seyahatinde uğrayacağı tehlikelere dair malûmat

ahıyordu. Dostu, Venedikteki sefirimiz Ferriye, hattâ “seyahati için tehlikelerin ve güçlüklerin her gün arttığını,, haber veriyordu.

Daha mühim mesele: teşekkülüne mâni olacağı ittifadın Papa, İspanya Kralı ve Venedik Cümhuriyeti beyninde aktedilmiş olduğunun mutantan surette ilân edilmiş olduğunu daha Liyonda haber aldı. Artık İspanya ile ittifak eden Venedikte ne yapacaktı? Hulfetmemesi için şiddetli şartlar altında imzalamış olduğu bir ittifakın ertesi günü onu bu ittifaktan ayırmayı aklına getirebilir miydi?

Pekaz ümitbahş olan bu yeni vaziyet karşısında, Noay geri dönmek veya ilerilemek gibi tehlikeli bir kararı kendi başına vermeye cesaret etmedi. İttihaz edeceği hattı harekete dair Kralın fikrini almak için Liyondan bir posta çıkardı. Aynı zamanda, Dokuzuncu Şarl da, papanın murahhası Salviati tarafından, Türkiyedeki sefirini geri çağırmağa mütemadiyen davet ediliyordu. İhtimal ki, papanın daha hazıranda, yeğeni Kardinal Aleksandrini, murahhaslarının tesirini takviye ve mezkûr sefirin çağırılmasını temin için, vekil olarak, gönderdiğini bilmiyor değildi. Keza Venedik te bugün piskopos Daksın muvaseletini memnuniyetsizlikle görüyor, ve o da Dokuzuncu Şarl nezdindeki mümessili vasıtasile Papanın ısrarlarına iştirak ediyordu.

Fakat, Dokuzuncu Şarl kararını iyicé vermişti: Noay'a “her ne fedakârlık mukabili olursa olsun,, seyahatine devam eylediğini görmek arzusunda bulunduğunu bildirdi. Noay, vazifesini ifaya o derece metanetle azmetmiş gördü ki, bundan Kralın kaynı pederi imparator bile, Papa, İspanya kralı ve Venedikten sonra kuşkulandı. Noay, bütün mahzurlara galebe çalacağına ümitvar olduğunu temin ediyordu. Binaenaleyh, kendisini tehdit eden tehlikelere karşı durmadan ve hiç korkmadan her türlü ihtimale karşı son vasiyetkârane tertibatı ittihaz eylemeği müdebirane gördü.

Deniz yolundan vazgeçmeğe mecbur da olsa, Noay emniyeti için kendini gene ne hiçbir endişeden kurtarmış oluyor, ne de kendisine muvafık görünen kara yolu ile maksadına vasıl olacağına emin bulunuyordu. Venediğe gelmek için, hâlâ İspanyolların işgal ettikleri bir havaliden geçmesi lâzımdı ki, burada daha otuz sene evvel, Rinkon ile Fregoz, İstanbula giden sefirlerimiz, ispanyol hükûmetinin ücretli haydutlarının darbeleri altında telef olmuşlardı. Noayın intihap edeceği iki yol vardı: ya her zamanki Milân yolu, ve yahut Grizon dağları yolu. Bunların her ikisi de onun için emin değildi; kendisini her iki yolda da gözleyenler vardı, fakat en ziyade yakalanamayacağı da bu iki yoldu. Noay maiyyetini geri yolladı, yanına yalnız üç arkadaş aldı, ve “kıyafetini değiştirerek en tehlikeli olan dar yolu,, takip etti. Bu teptil kıyafetle Venediğe o ka-

dar yorgun, ve o kadar bitik bir halde geldi ki (6 eylül) Senatonun huzuruna çıkıncaya kadar üç gün yataktan çıkamadı.

Senatoya 9 eylülde kabul edildi; kralın namına gönderdiği mektupları Senatoya takdim etti. Dokuzuncu Şarl şöyle yazıyordu: "Gran Senyörün Babiâlisinde sefirimiz olarak ikamet etmek üzere Şarka gitmeye d'Aks piskoposunu intihap ederek, en güzel evsafa malik bir zati tayin ettik. Onun bu evsafı nezdinizde sefirimiz bulunduğu zamanda sizin de malûmunuzdur, ve bu esnada sizde harikulâde bir hoşnutluk bırakmış ve her türlü e'fal ve harekâtında hükûmetiniz hakkında harikulâde bir hizmet ve saadet arzusu göstermiş olduğu için, gerek işinize teallûk eden şeyde ve gerek akt, ifa ve müzakere etmesini kendisine münhasıran tevdi eylediğimiz her şeyde ondan lâyük ve ondan daha faziletkârane ifa edebilecek kimseyi düşünemedik ki bunu tarafımızdan izhar olunan ihtiramât ve niyata göre siz de müşahede buyuracaksınız.,

Noay söze başladığı zaman, vazifesine ait işleri üçe indirdi: memuriyetinin gayesini öyle bir ihtisar ve vüzul ile teşrih etti ki, bunun inikası kralın mektubunda mahfuzdur. Noay, İstanbulda iyi bir sulh veya uzun bir mütareke hazırlamak için Venediklilerin emrine tâbi olacaktı. Binaenaleyh, kendisini Raguzeye (Dobrovnik) nakletmek için emrine gemiler vererek seyahatini kolaylaştırmasını Senatodan rica ediyordu. En sonunda da, Gran Senyörün Fransa kralına yolladığı türk elçisi Mahmudun serbest bırakılmasını talep ediyordu.

Bu son talebin mana ve şümulünü anlamak için, daha evvellerden bahsetmemiz icap eder. Sultan, ittifak teklifini iysal için, M. dö Granşanı yolladığı zaman, mali işler için İstanbulda bulunan, karıştırıcı, haris, kendisine ehemmiyet verdimeye meclup bir fransız ajanı, Kl. dö Burg, sarayından bir zati Fransaya göndermesini, ve onun kral tarafından kabulüne son derece çalışacağını Sultanın zihnine koydu. Türk elçisinin gönderilişi Avrupada büyük bir alâka uyandırdı. Sarayına bir türk elçisinin gelişine Dokuzuncu Şarl hiç ehemmiyet vermiyordu, çünkü onun mevcudiyeti müttefikleri bulunan Venediklilere karşı Türkiyenin harbettiği bir zamanda, Roma ve İspanyaya karşı kendisini müşkil bir vaziyete koyacaktı. Bu sebepten, dü Burg'un Mahmudu Fransaya getirmesine mâni oldu. Halbuki Mahmut Venediğe gelmişti (kânunusani 1570). Dokuzuncu Şarh hakiki hislerine lâyükile vakıf olan, bilhassa fransız diplomasi mahafilinde, türk elçisinin Fransaya geçmesine mâni olmak için desiseler tertip edildi. Senato, hiç şüphesiz Fransada ve Venedikteki haleti fikriyeye vakıf olduğu için, onların gizli emellerine karşı durmayarak, Mahmudu tevkif ettirdi. Mahmut, Cümhuriyete karşı müsellahan mücadele eden bir düşmanın casusu olarak hapsedildi (4 nisan 1570).

Dokuzuncu Şarl hiçbir zaman bu desisenin esasına vakıf gibi görünmedi. Kendisine evvelâ Mahmudun tevkifi haber verilmedi. Hattâ, Noay'ı Venedik tarikile İstanbula yolladığı zaman da haberi yoktu. 24 mayıs 1571 de, Gayonda kendisine verdiği talimatta, Mahmut asla mevzuu bahis değildi. Nihayet, Venedikte tevkif edilen bu elçinin meselesi için yeni talimat vermeye mecbur oldu. Bu talimat, 29 temmuzda, bir mektubun içinde Noay'a yolda teslim edildi. Bu mektupta şöyle deniyordu : “Mezkûr tevkifi işitmiştim, fakat sebebini şimdiye kadar öğrenmemiştim. Bunun böyle kalmasını istemem, bilâkis salıverilmesinin mümkün olan her türlü vasıtalarla takip ve ihzar edilmesini isterim... Bunu elzem addeceğiniz her türlü ikna ve ısrarla Venedik prenslerinden ve senyörlerinden talep edeceksiniz,,.

Venedik hükûmetine gönderilip sefir dü Ferriye tarafından takdim edilecek mektupta da Mahmudun tevkifinden şikâyet ediyordu : “Gran Senyörün nezdimize gönderdiği Mahmudun tarafınızdan tevkif edildiğini haber aldık, fakat esbabını yakında öğrendik. Bu esbap, şerefimiz, azametimiz ve şöhretimiz için çok mühim görüldüğü cihetle, bu hususta duyduğumuz azim memnuniyetsizliği saklıyamayız,,. Şarl, “dü Ferriye ile, ve Şarka gönderilmiş olan d'Aks piskoposu ile münasip göreceği veçhile,, musammem yolculuğuna devam edip hükûmdarının nezdine dönebilmesi için, Mahmudun tahliyesini Cümhuriyetten talep ediyordu.

Noay'ın kendisine teklif ettiği üç talep hakkında Senato müzakereye girişmekten içtinap etti. Teşekkürler ve “âsarı nezaket izharı gibi,, umumî tabirlerle kaçamaklı bir tarzda cevap verdi. Müdebbir senatörler, mufassal bir cevap vermeden evvel meseleyi birlikte müzakere edeceklerini bildiriyorlardı.

Sekiz gün sonra, Noay, dü Ferriye ile beraber çağırıldı. Mev'ut cevap kendilerine madde madde okundu ve tahriren verildi. Noay, keyfiyeti Krala haber vermek vazifesini dü Ferriyeye bıraktı. Ona kalırsa, cevap kendince mucibi memnuniyet değildi. O, Venediklilerin müşkilât içindeki tavırlarının sırrını anlıyacak kadar zeki idi. Venedikliler vakfâ Kralın sulh lehinde müdahale teklifini zahiri bir soğuklukla kabul ediyorlar idiyse de, Noay onların zahiri lâkaydilerine kanmıyordu. Esasen, Venediklilerin harbe devam için ciddi hiçbir arzuları yoktu; Noay yazıyor ki, ellerinde vasıtaları da yoktu, ve sulhu her zamankinden ziyade bir şiddetle arzu ediyorlardı; fakat bir ittihattan çekilip te “öbürüne girmeye” mecbur olmaktan korktukları için, “bundan dolayı size minnettar olmak” istemiyorlar. Magusadan, adanın en müstahkem mevkiinden sonra Lefkoşanın sukutu üzerine, Kıbrıs ebediyyen elden çıkmıştı, Venediklilerin müsait şerait elde etmek için hiçbir şansları kalmamıştı. Donan-

maları dünyanın en kuvvetlisi olmakla beraber, Papanın ve kendilerinin donanmalarile takviye edilerek, bittabi muvaffakiyet emelile, Türk donanması ile boy ölçüşmeye hazırlanan İspanyollarla alâkayı kesip, muvakkat bir sulhun tehlikeleri göze alınacak mıydı? Mümkün ve memul bir zafer şansıdan ümidini kim kesebilirdi? İttihadın imzasında kaydedilen taahhütlere o derece mugayir olan sulh tekliflerine açıktan açığa kulak asmak bile, İspanyolları Venediklilerin samimiyetine karşı itimatsız bulunduracaktı. Senatörler, bu sefer de, kaçamaklı bir cevap vermekle iktifa ettiler, sonra son bir çareye baş vurdular. Sekiz gün sonra, murahhaslarından daha kabili itilâf ve daha az musir olup olmadığını anlamak için Dokuzuncu Şarla bir elçi gönderdiler. Bu elçi aynı zamanda Noay'ı çağırmasını Kraldan talep edecekti. Noay, bu esnada, Raguzeye kadar gitmesi için gemi tedarik etmek imkânsız bulunduğundan Venedikte kalmıştı. Cümhuriyet bunu vait ediyordu, fakat şimdilik hiçbir gemi yoktu; filhakika bütün serbest gemilerini Missinaya göndermişti. İttihadın deniz kuvvetleri burada toplanacaktı.

Noay, seyahatine devam için, zaman ve vesait hakkında tam bir şüphe içinde idi ki, Avrupanın simanısı ve Türklere karşı veya Türklerle müttehit devletlerin münasebatını değiştirecek bir hadisenin ilk haberi Venediğe vasıl oldu (19 teşrinievvel). İttihada dahil üç devletin donanması hep birlikte Avusturyalı Don Juanın kumandasında olduğu halde Lepant civarında (7 teşrinievvel 1571) osmanlı donanmasına tesadüf etmiş, ve muharebe hristiyan ordusunun kat'i zaferile nihayet bulmuştu. Türk donanması imha edilmiş, 40,000 kişi muharebeden hariç bırakılmıştı. Romada, Venedikte husule gelen sevinç sadaları bütün hristiyan âlemine aksetti. Noay, halkın heyecanı ortasında rahatsızlık duyduğu gibi, Venediği de rahatsız edebilirdi; Lepanttan ilk muzaffer gemilerin geldiği günün ferdasında, yoluna devam etmek arzusunu gösterdi. Venedikliler, bir gün evvelki vaitlerine rağmen, azimeti için gemi tedarik etmekte istical göstermiyorlardı. Binaenaleyh, Fransa kralının sefirini tevkif etmek mesuliyetini üzerlerine almaya cesaret edemiyerek, «M. d'Aksın geri çağırılmasını veya seyahatinin tehirini temin» etmek arzusunda bulunduklarını izhar ettiler.

Kısa görüşlü bir siyaset bile, Birinci Fransua devrindenberi açılan ittifak sisteminden çarçabuk yüz çevirmeği telkin için bu fırsattan istifade edebilirdi. Lepanttan sonra, hristiyan medeniyetinin düşmanı olan bu istilâkârları Avrupadan çıkarmanın tam zamanyidi. Venedik elçilerinin fikrince, bundan böyle ataletle mahkûm olacağı cihetle Fransızlardan çoğunun hoşlarına gitmiyecek olan bir ittifakı, ciddi tehlikeler husule gelmeden bozmak o derece kolay olduğu bir zamanda, bunu niçin yap-

mamalıydı? Kardinal dö Lorren'in alçaklık telâkiki ettiği şeyden krallığı münézzeh göstermenin tam zamanıydı. Keza, papa Beşinci Pi de, Dokuzuncu Şarla tazyikkârane olduğu kadar müessir bir mektup yazarak, itti-hat lehine aynı tarzda hücum ediyordu [1] .

Venedik elçilerinin bütün ibramlarına, papanın bütün tehditlerine Dokuzuncu Şarl hep kulak tıkadı ; türk ittifakının hakiki menfaatlerine daima itimat eden Noay'ın vaatlerini ve nasihatlerini tercih etti. Noay, kralda husulü muhtemel tereddütlere galebe çalmak için, bilhassa bizim tevassutumuz olmadan Türkiye ile Venedik arasında sulh aktedilir edilmez, Sultanın nezdinde bıraktığımız mevkii kendileri tutmak için İspan-yolları iştinabımızı gözetliyor gibi gösteriyordu. Nihayet kral, Sultana Noay'ın hareketini ihbar etti ; Venediklilere de, d'Aks piskoposunun Şarktaki memuriyetine gitmesi için kendisine müsaade edildiğini kat'iy-yen görmek arzu eylediğini bildirdi. Bu kat'i karar karşısında, Venedik-liler boyun eğdiler. Noay, Venediklilerin muvafakatini anlar anlamaz, bunu derhal krala haber verdi, ve onların teptili tavrı etmelerinin şere-fini krala atfetti. "Zati Haşmetanelerinin böyle istediğini duyar duy-maz..., derhal müsaade ettiler, eğer bu meselede olduğu kadar Mahmud'un tahliyesi için de aynı kat'iyetle söylemiş olsa idiniz, onu da ya-parlardı,...

Noay, (söylemeye ne hacet ?), kendisini alelâcele dönmek mahcu-biyetinden kurtarmakla beraber, hattâ Lepanttan sonra bile, memleketi-nin faydasına çalışabilecek bir vaziyete koyan bu karardan mes'ut oldu . O, bizim için gene kıymetli bir ittifakın menafiini temin eyleyeceğine kaildi, istikbal bunu teyit edecekti. Şimdilik onun indinde Fransanın menafii kaygusu her türlü hissiyata tekaddüm ediyordu. Venedikte gör-düğü tarzı muameleden dolayı tarziye talep etmeye hakkı vardı : bunu krala itiraf ediyordu, fakat çok kolay mukabelebilmisiller fikrinden kralı gene kendi tahzir ediyordu ; Venediklilere karşı hoşnutsuzluğu mu-cip her türlü tedbirden kralı vazgeçiriyordu: hulâsatan diyordu ki, böyle bir şey İspanyolların işine yarar, onlar bu günkü müttefiklerinin Fransa-nın düşmanları arasında ahzi mevki ettiğini görmekten ve onları her

[1] "Şuna mutekidim ki, mukaddes ittihat şantı daha birçok zaferler ihraz ede-cek ve bunun hatırası ebedî kalacaktır, fakat mukaddes teşebbüsümüzün haricinde kalmakta ısrar ettiği takdirde Zati Haşmetanelerinin hicabı da ebedî kalacaktır. İnanmak istemiyorsak ta, şayi olan havadis doğru ise bu hiçap daha âzım olacaktır, çünkü kiliseye karşı isyan edenlerin bize hücum etmek ve silâhlarını müttefikleri-mizden birine tevcih eylemek niyetinde oldukları ve bunun da Zati Haşmetanele-rince tasvip olunduğu söyleniyor. Zati Haşmetanelerinin, kendisine piskopos diyen o Noayı huris-tiyan namının düşmanı barbara göndermenizi hele hiç anlamıyoruz... Janssen, l'Allmagne et la Reforme, c. IV. 5328

zamankinden ziyade, İstanbulda bir fransız elçisi olmadan Venediklilerin bizsiz musalâha yapmalarından, ve aynı muahedeye İspanya kralını da dahil etmelerinden, ve onun bizim azını zararımıza olarak, Babiâli ile uyuşacağından korkuyordu.

Noay, vazifesini sonuna kadar ifa eylemeye azmetmiş olduğu için, ne sözlerinde, ne de tarzı hareketinde Venediklilere karşı hiçbir memnuniyetsizlik sezdirmedi. İlk tarzı hareketlerini haklı göstermek için, mağlûbiyetlerinden dolayı Türkleri tesliye edeceğini ve kendilerine kralının muavenetini teklif eyliyeceğini söylemelerine de müsaade etti. Haleti fikriyyeyi değiştirdiğinden mes'ut olarak bu şehirden çıktı; İspanyolların hasudane nezaretleri altında gizli arzular ve emeller taşıyordu.

Filhakika, Sultana kralının yardımını teklif edecek olsa bile, en ziyade, Lepant hezimetinden kalkınan ve Venedikle yaptığı sulh ile bütün vesaitini yerine getirmiş olan Türkiyenin Fransaya karşı ciddi bir yardımını elde etmeyi düşünüyordu. O saatte Venedik sulha lâkayit gibi görünüyordu.

Noay için esas, kat'i memuriyetine garçabuk mülâki olmaktı. Kânunevvelin hemen 2 sinde, on beş kişilik bir maiyetle Venedikten gemiye bindi, ve otuz üç günlük müşkil bir deniz yolculuğundan sonra, Raguzeye çıktı (5 kânunsani 1572). Orada öyle bir kabul edildi ki, onu kendi, "istediği derecede izaz, hüsnü muamele, ihtiram,, gördüğü suretinde anlatıyordu. Bu, o zamanlar fransız elçilerinin geçişleri ve oturuşları Raguzelilerin bilhassa nefretini mucip olduğu derecede şayanı dikkat bir hadisedir. Noay, hattâ onlara daimî bir fransız ajanını da memnuniyetle kabul ettirdi. Fakat seyahatinin ve onun zorluklarının henüz sonunda değildi. İstanbula kadar, daha kırk günlük bir yolculuk kalıyordu, bunun on gününü öyle bir memlekette geçirecekti ki, burada veya Şarkta yüz senedenberi misli görülmemiş bir şiddette idi. Karada ve denizde uğramış olduğu sıkıntılardan sonra, yeni tehlikelerin man rası onu ürkütüyordu. Filhakika yolculuğu, mhaberatında kendisince zikre şayan görülebilecek hiçbir hâdiseye maruz olmadı.

İstanbulu tekarrübünde, 200 atlı ve kıymetli hediyyelerle bizzat veziri âzamın kendisini karşıladığını hayretle görmekten mahzuz oldu. Hattâ şehirde de istikbal parlak oldu. Bu istikbalın inikâsını doğrudan doğruya haber alan, dü Ferriye Venedikten yazıyor ki "Epey zandanberi hiçbir sefir böyle güzel kabul edilmemiş,,. Üç gün sonra, İkinci Selimin ataletinden dolayı, türk siyasetini bizzat idare eden veziri âzamı Sokollu Mehmet tarafından kabul edildi. Mülâkat iki saat sürdü; Noay, daha ilk dakikada, esasen bilmiş olduğumuz vazifelerinin esas

maksadile beraber, görüŖeceęi iŖlerin müzakeresine giriŖti. Resmîkabulun akibinde krala yolladığı zabıttâ, esarette bulunan bütün fransızların salıverilmesi, İskenderiye, Mısır, Trabulus ve Suriye konsoloslarımızın eski memuriyetlerine iadesine, fransız ve bilhassa Marsilya tacirlerinin uğradıkları musadere ve zararların taminine, ve en nihayet İstanbul ile Raguze arasında sefirlerin muhaberatını nakledecek bir postanın tesisine dair taleplerde bulunduğunu anlattı. Kendisine inanılacak olursa, müna-kaŖa Ŗiddetli oldu, çünkü ne iddia, ne de itiraz cevapsız geçmedi. Bütün meseleler hakkında derhal itilâf olmadıysa da, Noay, kendi beyanına göre, çoğu hakkında iyi ümit besliyebilirdi.

Sekiz gün sonra Sultanın huzuruna kabul edildi. Noay, zevki selime has bir tevazula, saraya yazdığı mektupta, bu hallerde adet olmayan mıkdarla birçok ricalin refakatine verildiğini ve «her gidiŖte ve geliŖte, iltifatların, merasimin ve mesarifin kadim âdetleri geçtiğini» söylemekle iktifa etti. Fakat, dostlarının ve Noay'ın kendi ağızından duyan vatandaşlarının naklettiklerine göre, huzura kabulü her hususta parlak oldu. Tayin olunan günde, Daks piskoposu kırma kırma üstüne sırmalı elbisile, maiyetinde on sekiz fransız jantiyomu olarak saraya geldi. PaŖalar bu jantiyomların adedi hakkında müşkilât çıkardılar: onlar yalnız sekiz kiŖiyi kabul ediyorlardı: sefirin azimkârane talebi üzerine hepsinin refakati kabul edildi. Sultanın oturduğu divan kapısına geldikleri zaman, iki türk zabiti, kapıcılar, bir sırp elçisinin bu el öpme merasiminden istifade ederek Birinci Sultan Muradı hançerlediği zamandanberi bütün sefirlere yaptırılan âdet mucibince, onun kolundan tutup böylece bağlı olarak hukûmdarlarının huzuruna sürüklenmek için ilerilediler. Noay, kendisinin bir fransız piskoposu olması cihetile bir mahkûm gibi götürülmesine itiraz ederek, böyle bir muameleye uğramaktan Ŗiddetle imtina etti; ellerinden sıyrıldı, ve serbestçe Selimin huzuruna geldi; önünde eğildikten sonra elini ve eteğini öpmekle iktifa etti.

Doğrusunu söylemek lâzımgelirse, kendisine yapılan âsarı ihtiramı Noay'ın sırf şahsî nüfuzuna atfetmemek icap eder. O esnada, Fransa kralından elçi geldiği zaman en büyük bir tantana göstermek, Sultanın siyaseti için mühimdi. Hakimiyetine münkat kavımleri kendisine muti kılmak için, bu elçinin kendisine yardım için geldiğini ilân ettirirdi^[1]. Noay, muannit bir araŖtırıcı olduğu için, Lepantta osmanlı satvetine vurulan darbenin vahametini bizzat Türklerden daha ziyade kavradı: ilk mektuplarında, İstanbulda ve Beyoęlunda 40,000 hristiyan ayaklanmak için ufak bir işarete baktıkları cihetle, eğer galipler dosdoğru Bosfora

[1] *Mutalea, elçimiz dü Ferriyenindir.*

yürümüş olsalardı, Istanbulu zaptetmek ellerinde olduğunu tahmin ediyordu. Galiplerin bu ihmalden ve herbirinin kendi menfaatini takipteki inatlarından da, onların evveleminde hristiyanlığın umumi menfaatini nazarı dikkate almadıkları neticesini çıkarıyordu ki, bu mutalea esash olduğu kadar Dokuzuncu Şar'ın tavrı hareketini, ve aksi surette hareket etmesi için kendisinin mütemadiyen zorlanmasına rağmen bu tavrı harekete ittibada gösterdiği azmî de haklı gösteriyordu. Bu, aynı zamanda, ittihadın haricinde kalmak, hristiyanlık davasına ihanet tir diye tekrar edenlerin cümlesinin ağızlarını tıkamaktı.

Mağlûp Türkiyenin zayıflaması gözüne ne kadar çarptıysa, Noay Türkiyede felâketten sonra beliren canlı kuvvetleri çarçabuk sezmeye ve kepdi gibi, türk ittifakına yüksek bir kıymet verenlerin ümitlerini haklı gösterecek bir kendini toplama alâmetlerini de kayda muvaffak oldu. Krala ilk mektuplarında, Türkiyenin deniz kuvvetlerinin yeniden doğan terakkiyatını aşikâr bir ihtimamla anlattı. Donanmalarının mahvından sonra, Türkler beş ay içinde icap eden tayfası ve bütün topçusu ile 150 kalyon inşa etmişlerdi. İläveten diyor ki, "bu gidişle,, Türkler, "Gran Senyör hazinesinden bir para almaya muhtaç olmadan,, 200 kalyona, ve birçok korsana malik olacaktı, çünkü imparatorluk eyaletlerindeki her vali sultana bir kalyon vermişti.

Selimden, donanma derecesinde para da bekliyen Fransa sarayı için faydalı bir mütalea.

İcabında bu yardım almak vaidi, Türkiye ile ittifakını Dokuzuncu Şar'ın nazarında haklı göstermek için kâfi idi; fakat, etrafındakiler arasında bile uyandırıldığı hücumlara karşı, Noay, şayet kalbinde varsa, bümeleri izale edebilecek ve hile bu ittifakı krala haklı göstermek vazifesi olduğuna kail oldu. Mevkiine yerleşmesinden daha iki ay geç-

krala bir muhtıra göndererek bunda meseleyi pek âli gösterdi, ve bütün safahat ile tetkik eyledi. Dokuzuncu Şarla yazıyordu ki "Selefleriniz olan krallar Şarkta anlaşmayı üç esash dava üzerine tetkik ve idame eylemişlerdi,, : birincisi Kudüsteki mahalimübarekenin himaye-

min etmek ve hristiyan zairlerin oraya her türlü serbesti ve emniyet içinde gitmelerini yoluna koymaktı. İkincisi, Fransızlar için Şarkta caret hakkını tesis ve idame eylemek. Noay bu münasebetle, Sen-Lui rafından istihsal olunan bu hakkın nasıl tatbik edildiğinin tarihçesini yapıyordu. Babil Sultanı, biri Mısır İskenderiyesinde, öbürü de Suriye Trabulusunda olmak üzere iki fransız konsolosu bulunmasına müsaade etmişti, "o tarihten itibaren kendileri daima Fransanın adıyla, Frank diye anılan, ve bugün bile böyle tesmiye edilen bütün hristiyan milletler, onların adli nüfuzları altında emin bir surette ticaret edeceklerdi,, Türk-

ler bu memleketleri aldıkları için, onların kötü muameleleri ekseriya konsolosları Gran Senyörüü Babialisine müracaate mecbur kıldığı cihetle, konsoloslarımızın şikâyetlerini müdafaa etmek ve onların adli nüfuzlarından kurtulmağa haris devletlerin tahrikâtile mücadele eylemek için Fransa krallarının orada elçiler bulundurmaları mes'ut bir harekettir. Üçüncü dava da, Avusturya hanedanının ifrata varan azametine karşı muvazenet aramaktır, "bu hanedandan Şarl-Ken ile İkinci Filip bütün dünyayı hakimiyetleri altına almak için cihanı karmakarışık etmişlerdir,,.

Noay'ın bu muhtırası, bize o zamanlar Birinci Fransuanın Venedik Senatosu nezdinde elçisi bulunan Jan dö Monlükün bundan otuz sene evvel fransız-türk ittifakı lehinde okuduğu (kânünevvel 1542) iddia-nameyi hatırlatıyor. Her ikisi de bu ittifakın hararetli taraftarıdır; fakat, fikirdeki yükseklik, görüşteki vüs'at, muhakemedeki metanet itibarile mukayese apaşıkâr Noay'ın lehine döner. Jan dö Monlük, ittifakın yalnız siyasi menfaatlerini görmüştür; o zamanlar hristiyan âlemince en çok takdir edilen dini cihetle beraber iktisadi menfaatler gözünden kaçmıştır; Tevratı tekvinin sehil inceliklerine karşı kendini kurtarmamıştır [1].

Noayın muhtırası Dokuzuncu Şarl üzerinde şiddetli bir tesir yaptı, ve Şarkta şimdiye kadar faidesini o derece anlamamış olduğu bir mevki elde etmek hususundaki arzusunu tasdik eyledi. Verto'ya inanılmak lâzım gelirse, kral bu muhtıradan o derece bir kuvvet buldu ki, seleflerinin mesleki hakkında bir methiye, ve d'Aks piskoposuna aynı vazifede halef olacak sefirler için bir talimat olarak hıfzedilmesini istedi.

Bir fransız sefirinin vazifesi hakkında yüksek düşündüğü için, Noay uhtesine tevdi olunan menfaatlerin haleldar olduğu yerlerde müdahale için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Bir gün, veziriazamın yeğeni Halep ve Tarabulus valisi Kurt Beyin, amcasının ikbaline güvenerek, Kammamedeki rahipleri koğulduğunu ve kiliseyi yağma ettirdiğini haber aldı. Noay, tercemanı vasıtasile veziriazama şikâyet etti. Sokollu Mehmet, yeğenini himaye için kulak bile asmıyor, kaçamaklı cevaplar veriyor, huzuruna kimseyi kabul etmiyordu. Noay, bu nezakete mugayir hareketlerden sabırsızlanarak, bermütat saraydan Üsküdar giderken Selime bizzat arzihal vermek gibi, misli mesbuk olmadığı derecede tehlikeli bir teşebbüsü göze aldurmaya karar verdi; fakat veziriazamı, onun bu tasmini haber alırmaz, hakarete uğrayan rahiplerin yerlerin iadesini emretti.

[1] Birinci Fransua ile Süleymanın ittifakını haklı göstermek için Davul ile pulperest kral Akisin ittifakını ileri sürmüştür.

Fransız doğmuş bir sınıf müşterilerimiz vardı ki, sefirimizin hayırhane nazarı dikkatini onlar da pek çabuk celbetti. Veziriâzamla daha ilk mülâkatında, Kralın arzularına tâbi olarak, Türkler nezdinde esir tutulan Fransızlara karşı taşıdığı alâkayı izhar etti. Talepleri tesirini yaptı : hemen bir ay içinde, papanın akrabasından olup Venedik hizmetinde Lepantta esir edilen bir kondottiyerin, bilâ fidyeyinecat tahliyesini hükümetine iş'ara muvaffak oldu, Türkler onun için fidyeyinecat olarak üç kale istemişlerdi. Bir defa da, işidilmemiş muvaffakiyet, üç Malta şövalyesini, hiçbir zaman salıverilmeyen barışmaz düşmanları, kendisine teslim ettirdi. Başka defalar da, on sekiz sakızlı kadını kurtararak hristiyanlığa gitmelerine müsaade aldığını ihbar etmek zevkine mazhar oldu. Aynı zamanda, yukarıda gördük ki, kurtulamıyacaklarını da halini tehvine çalışıyordu. Vazifesinin sonuna doğru krala bunlardan bahsetti: muvaseletinden sonra, "Gran Senyörün şerefine tahliyelerini lutfettiği esirlerden maa-da, Zati Haşmetanelerini temin edebilirim ki, namınıza ve benim vasıtamla şu saate kadar Türkiyeden yüzden fazla... çıktı. Bunlardan yirmisini maiyetimde getirdim ki, içlerinde yalnız iki Fransız vardır,, . İstanbuldan döndükten sonra da şöyle yazacak: "İki yüzden fazla hristiyanı kurtardım, içlerinde on ikisi Malta şövalyesi idi, bu hiç vaki olmuş şey değildi,,.

Noayın mahirane müdahalesile olan bu tahliyeler, vakıa krala bütün hristiyanlığın medih ve şükranını celbediyor idi ise de, sefirin vazifesini de ihlâl etmiyor değildi: bu tahliyeler onun hizmetini yaşatacak büyük işleri müşkil kıldı. Türkler, filhakika, Kralın dostluğundan hasıl olan semerenin, külliyyetli fidyeyinecatlardan hasıl olacak kârı ellerinden kapmaktan ve düşmanların eline asker vermekten ibaret olduğundan şikâyet ediyorlardı. Çünkü bu tahliye edilenlerin, ne Kralın, ne de kendi sözlerine aslâ riayet ettikleri yoktu, veziriâzam bu tahliye edilenlerden tekrar eline silâh alanların çoğunu isimleriyle zikredebilirdi.

Sefirimiz için en mühimmi, İspanyaya, bu daima tehlikeli devlete karşı bir harbe teşebbüs veya o harbi icra etmek lâzımgeldiği saatte, mümkün mertebe az masrafla, Krala sağlam bir muavenet temin eylemekti. Bu saat, Selimin veya Sokollu Mehmedin keyfine olarak teahhür ediyordu. Nihayet şu oldu ki, Sokollu Mehmet 200:300 kalyon vereceğini vait ederek, gerek Flandr ve gerek İspanya cihetinde harp açmağa Kralı ikna için Noayı taleplerile iz'aca pek çabuk başladı[¹]. Noay herkesten

[¹] Noayın bu mesele hakkında sultan Selime vaki olan tebliğati, İkinci Selimden Dokuzuncu Şarfa yazılan namede şu suretle anlatılıyor;

"Kadimül'eyyamdan asitanı gerdun iktidarımız canibine olan vü

ziyade İkinci Filipin ve İspanyanın düşmanı idi, fakat maliyesini mahveden dahili bir harpten krallığın tam çıktığı bir zamanda Dokuzuncu Şarhın tecavüzü bir teşebbüste bulunmasını akılâne görmiyordu. Tasvip etmediğini gizlemeden veziriâzamanın arzusunu Krala tebliğ etti.

Dokuzuncu Şarl, İngiltere kralıçasile ittifak aktetmişti (20 eylül 1572¹), ve bu esnada Kolinyi'nin nüfuzu altında idi, onun da siyaseti dahilde sulhü muhafaza etmek fikrile haricte bir harbe teşebbüs eylemekti. Onun için, İspanya ile derhal bir harp fikrine karşı Noay'ın imtinasına iştirak etmedi. Mayısın tam 10unda (1572), kendi sefirinden ziyade Sultanın arzularını tatmin gayesile Noa'ya bir mektup yazdı: "Gran Senyöre söylemek için, bilmiş olunuz ki, krallığının limanlarında ve körfezlerinde birçok gemi teçhiz ettim, aynı veçhile on iki ilâ on beş bin kişilik bir deniz ordusu tanzim eyledim, bu ordu ayın sonunda istenilen tarafa yelken açmaya hazırdır... Maksat katolik kralı vesayet altına almak, ve daima yaptıkları tarzda bu Peyi-Ba korsanlarına kımıldamak ve teşebbüs etmek cesaretini vermektir."

Noay, veziriâzama Kralın namesini tebliğ etti, fakat "Kralın menfaati namına kendisince görülen lüzûma göre,, bir şey ilâve etmek veya ihtisar etmek gibi o zamanlar sefirlere bırakılan hürriyeti muhafaza eyledi.

furi ihlas ve farti ihtisasınız muktazasınca adayı kine cuy caniplerine mazarrat eriştirüp vilâyet ve memleketlerinin garet ve hasareti babında dakika fev olunmayup mahalli iktizasına göre vakti ve mevsimi geldikte tehir ve aram asla münasip görülmeyüp her ne tarikiyle fırsat el verürse âdayı hakisardan intikam alınması hususlarında envai ciddü ikdam ve esnaflı sayü ihtimamınız dirig olunmayup üzerlerine hücum olunup mürad üze haklarından gelinmek kabil ve âsan olduğunu ve kademden olageldüğü üze yarar Kapudanımızla Tulum (Tulon) caniplerine haziran evailinde iki yüz kı'a kadırğa irsal olunup muavenet ve muzaheret olunmak ve anun gibi İspanya ve Talge vilâyetlerinin fethü teshiri babında bezli mahüvelmakdur kılınup inayeti hazreti bari yarî kılınup vilâyet ve memleketinden fethi müyesser olan yerlere bu canipten dahlî taarruz olunmamak hususu asitanei saadetmeabla risalet hidmetinde olan âdeminize iş'ar eylediğinizi ilâm eyledi,, (18 rebiulâher 980—Hazinei evrak. defter 19)

Bu vesikadan anlaşılıyor ki, Noay'a Dokuzuncu Şarhın İspanyollarla harp etmesini teklif eden, Sokollu Mehmet paşa değildir, bilâkis İspanyollara karşı harp edeceğini beyan ederek Türkiyeden 200 gemi isteyen, Dokuzuncu Şarhıdır.

[¹] Dokuzuncu Şarl bu ittifakı İkinci Selime de haber verdi, ve bu ittifakın İkinci Selim tarafından tasvibini talep eyledi:

"Ve müşarünileyh elçiniz arzuhal sunup kenduye mektubunuz varid

Veziirâzâmın ümitlerini kırmak veya Kraldan beklediği yardımın derecesini azaltmaya onu mecbur kılmak için, mükerreren yaptığı taleplere karşı hep aynı ademi muvafakati izhardan geri durmadı. Filhakika Sokollu, Süleymanın Birinci Fransua'ya yaptığı gibi müsbet bir yardım şeklinde harbe iştirakten başka bir şey istemiyordu. Noay, hükûmdarına fenahğı dokunacağı bir zamanda Kralın ittihada iltihaktan imtina ederek Gran Senyöre çok hizmet etmiş olduğunu, ve elçileri vasıtasile yaptığı müsaadelerle birçok hıristiyan hükûmdarları da İttihada girmekten vazgeçirdiğini veziriâzama anlattı. Bundan başka, Noay ilâve makal olarak, on sene süren dahili harbin Kralın ve tebasının maliyesini mahvettiğini, milletine rahat ettirmek için Kralın zamana muhtaç olduğunu söyledi. Vaktile türk donanmasının Fransa kralına ettiği yardıma gelince, bu yardım o kadar az ehemmiyetli bir şey oldu ki, hiçbir kimse yalnız böyle bir yardım ümidile, Fransaya pek ziyade elzem olan bir sulhü Kralın ihlâl etmesini düşünemez dedi. Krala yazdığı mektupta da, Gran Senyör kendisini tehlikeden masun gördükçe barit davranacağını ve müttefikini gürlüğü ortasında bırakarak kendi bir tarafa çekileceğini anlattı.

Noay, veziriâzâmın taleplerine karşı durarak, Babîlîde hasıl etmeye Kralın kendisini memur ettiği fikirleri nakzeylemekten korkmıyordu. Vatanperverliği ve nüfuzu nazarı ona iyi bir ilham vermişti. Hadiseler vukua gelmişti ki, bunlar Noay'ın yukarıki mektubundaki manada Kralın fikrine tesir etmişti. Bir protestan kıt'asını Mons'a doğru sevkeden Brîkmo ile Jenlisin inhızamı (9 temmuz), Peyi-Badan getirilen ingiliz kıt'alarının ric'ati, nihayet Kolinyi'nin fikirlerine Kral meclisinin apaşıkâr muhalefeti, Dokuzuncu Şarlı sefirinin fikirlerine ısındırması. Bu yeni mektubu alınca, verdiği cevaptan daha âkilâne cevap olamayacağını beyan ederek, kendisine memnuniyetini izhar etti. Noay gibi, bugün o da, amiralın vefatından ve Sen-Bartelmiden sonra, süküne ve istirahatete her zamandan daha ziyade muhtaç olan krallığının ihtiyaçlarını en evvel düşünmek zamanı olduğu mutaleasında idi. İspanyollarla dostlarını tedarikâile bir müddet ürküttükten sonra, Dokuzuncu Şarlı da Noay'ın fikrine iştirak etti; cengâverane niyetlerine devam etmedi.

olup mazmunu muhalesat meşhununda Nevare beği Loteranın başı İspanya ve Papanın gayetle düşmanı olup resmen kız karındaşınız ana verilüp ve İngiltere nam Kraliçe ile ittihat üzere olup dostuna dost ve düşmanına düşman olmağa ahdü yemin olunup Alaman Beyleri dahi zikrolunan ittifakta bile olup elçileri varup gelmekten halî olmayup zikrolunan ittifak münasip görölür ise anlara itimat ve itikat hasıl olmak ecili için ahitnamei hümayun irsalı iş'ar olunup...., Defter, 19

Daha doğrusu, Sultanla uyuşabileceğine, kendisini tehlikeye sokmadan ve hakiki bir harbin yükü altına girmeden İspanyollara çetin bir darbe vurabileceğine bir lâhza zahip oldu. Donanması Lepantta harap olduktan sonra, Sultan epey müddet Berberiye devletleri üzerindeki hakimiyetini idame imkânsızlığında bulunduğunu gördü. Zaferinden birkaç ay sonra, Don Juan iddiasını takip ederek donanmasını Tunusa tevcih etti. Bu esnada Dokuzuncu Şarla, kendileri kabul ve himaye, ve bilhassa İspanyolların vukuu karip istilâlarından korumasını rica etmek üzere Cezayirden murahhaslar geldi. Şarl, bilhassa İspanyolların memleketlerini zaptetmelerine mâni olmak için evvel emirde bu taleplerine mümaşat eylemeye mütemayil göründü. Kaleler cephanesiz ve Yeniçerilerle Mağribiler arasında «gayet azim bir husumet» mevcut olduğu için bu iş çok kolaydı.

Şarl, İspanyolların hücumlarına mâni olarak ve bu hücumları püskürterek, Gran Senyörün hoşuna gidecek bir teşebbüste bulunacağını ve onun menafiine hizmet edeceğini düşünüyordu; iyice hesap ediyordu ki, Selim teşebbüsünü memnuniyetle görecektir ve kardeşi dük d'Anjunun kendisine mütat vergiyi vermek üzere bu memlekete kral nasbedilmesine razı olacaktı. Binaenaleyh, gûya kendi tarafından vâkı oluyor-muş gibi, Gran Senyöre bu projeyi teklif etmesini rica etti. Makiyavel asrının diplomatlarında çok ender bir ulviyeti nazarla, Noay kralın projesine manevî noktâ nazardan mülhem itirazlarda bulundu: teşebbüs ona doğru görünmüyordu; dostunun malını rizası olmadan zaptetmek muvafik değildi. Krala şöyle yazıyordu: «Tebaanızın isyanına meydan vermek için komşu bir hükûmdarın hudutlarınızın birinden size böyle bir lisan kullanmasını çok garip bulursunuz,,. Hakikatte ise, Cezayirli İspanyolların telakkümünü defetmek istedikleri kadar Türklerin boyundurduğundan da sıyrılmak istiyorlardı. Noaya gelince, o «içindekini belli etmeden Türklerle bu tiryakı yutturacak kadar kendinde cesaret,, hissetmiyordu. Bununla beraber, dük d'Anjudan bir mektup almış olduğunu, ve Gran Senyör kendisine Cezayir krallığını vermeye razı olursa, İspanyolların burayı zaptetmelerine mâni olmak için bütün kuvvetlerini ve hayatını sarfedeceğini, kendisine tâbi olacağını ve mütat vergiyi vereceğini veya her sene yüksek bir ücretle bir hediye takdim eyliyeceğini yazmış olduğunu veziriâzama anlatmaya muvaffakat etti. Bu şekilde anlatılarak, Noayın teklifi yarı muvaffakiyet kazandı. Dük d'Anju teklif ettiği orduyu çıkardığı zaman, ulüvvü cenabını göstereceğini vait etti. Bir kaç gün sonra Noay, Cezayir krallığını dük d'Anjuya ihsan eylemeye Sultanın hazır bulunduğunu; fakat, kararını bildirmeden evvel, müşavirlerine, müftilerine, fakihlerine danışmak mecburiyetinde kaldığını, bun-

lar ise Sultanın böyle bir ihsanda bulunamayacağı mutalâasında bulunduklarını veziriâzamdan haber aldı. Bunu telâfı için, Sultan dük d'Anjuya Cezayir krallığından daha iyisini vereceğini vait ediyordu: elde edeceği bütün yerler kendisine kalmak üzere donanmasını selâhiyeti tame ile kralın maiyetine verecekti. Noay bu vaidi kaydetti, fakat münasip bir zamanda buna dair tahriri bir senet almadı.

Kral, Cezayir hakkındaki projelerinin suya düşmesinden hissettiği memnuniyetsizliği Noaydan gizlemedi. Azıcık bir muvaffakiyet olsaydı, onun mevkii tatbika konmasına bakmıyacaktı. Noay, Kralın inisiyativile pek tedbirsizcesine girişilen bu Cezayir meselesinden fransız menafii için bir istifade çıkarmaya kendi tarafından çalışarak Kralı bu fıkirden tamamen vazgeçirdi. Dük d'Anjunun Polonya tahtına intihabına, Katerin dö Medici'nin hulyasına adım atacak, ve Cezayirin zararını tazmin için vait eylediği teahhüdü Sultandan istihsal çaresini bulacaktı.

Noay, Sultanın kendiliğinden yaptığı tekliflerden kuvvet alarak, telâkki eylediği şifahî lûtufların tahriren tasdikını talepte ısrar ederek demiri tavında iken dövmeğe istical etti: "Şimdiye kadar Şarktan koparılamayan en vasi ve faideli bir muahede teşkil eden mektubu elde etti. Sultan, müşterek düşmana karşı harp devam ettiği müddetçe Kralın emrine 200 kalyon veriyordu, binaenaleyh Kral her sene ağır hediyelerle bunu talep etmiyecekti. İspanyada ve İtalyada ne kadar fütuhât olursa Fransanın olacaktı. Kral ne zaman harbe girişmeyi muvafık görürse, Sultan ona derhal, donanmasile, teslihat, erzak, silâh gibi talep edeceği sair her türlü imdadı yollayacaktı^[1].

Veziriâzam Sokollu Mehmet te aynı teahhüdü tasdik etti, ki bu, Selim zamanında haricî ve dahili bütün işleri filen idare eden veziriâzama karşı müdebbir diplomatının ihmal edemeyeceği fatinane bir tedbirdi.

Bir cihetli bu muahededeki mükemmel vaziyetler içindë, Noay taleplerinin tesirini görüyor, bunu Krala mektubunda da işaret ediyordu: artık Türklerin yardımını idame ettirmek her sene tecdit edilecek taleplerin muvaffakiyetine tâbi olmayacaktı, bu suretle fazla hediye masarifinden de kurtulunmuş olacaktı; donanmanın bakımı ve iaşesi, denizlerde kendi idaresine geçtikten sonra, Krala ait olacaktı. Binaenaleyh, Kralın maliyesine tesir edecek

[1] Noayın bahsettiği namede ezclümle şu satırlar vardır:

"Re'yi isabet pezir ve hüsnü tedarik ve tedbir mucibince âdanuz capnilerine hareket ve hücum mukarrer oldukta eğer kadirga irsali dir ve eğer ahar tarik ile dir kadimden oligeldüğü üzere babı muavenette dakika fevt olunmayup iltimasınız hayızı kabulde vaki oldığına tereddüt etmeyesiz ve lâkin süddei saadetimizden ol diyar iki bin milden ziyade

olan bu karşılık ortaya çıkan karışıklıkları ve mahzurları mümkün olduğu kadar ıslâh ve izale eylediği neticesini çıkarmakta haklı idi.

Noay bu bir taraflı muahede ile vazifesini ifa etmiş olduğuna kaildi. Krala şöyle yazıyordu : "İşte Haşmetmeap, zati haşmetanelerinin Gayonda ve Tride bana şiddetle verdiğiniz hususi emire ve ilk talimatınıza nazaren müzakere edebildiğim. Bu hususta sizin ümitlerinizi de, kendiminkini de kat kat geçtim zannederim.,,

Noay bu kanaatle kuvvet bularak, kendisine tevdi olunan vazifenin hitamına delâlet eden muahedeyi bizzat gidip takdim eylemek muvafık olacağına kail oldu.

Kendisini bu kararında başka mülâhazalar da cesaretlendirdi. Dokuzuncu Şar'ın ittihada dahil olmak üzere bulunduğu dair Avrupada şayia gittikçe yayılıyordu. İngiltere kralıçası Elizabet bu şayiayı aksettiriyor, ve bu havadisi alman prenslerle İsveçre kantonlarına tebliğ için adam gönderiyordu. Kardinal Aleksandrenin muvaffakiyetsizliğinden beri

baid yerler almağın donanmai hümayunumuz nekadar mükemmel ve mürettep gönderildiği takdirce olkadar derya geçmekle anda varıldıkta eğer gemilerin kalafat ve eğer sayir mühimmatı asakir yeniden tedarike muhtaç idüğü mahalli istibah değildir. Eyle olsa namei hümayunu saadet makrunumuz vusul bulıcak anun gibi düşmanlarınızın vilayet ve memleketlerine kasdı mazarrat için hareket ve hücum ne zamanda olacağın asitane devlet penahımıza ilâm eyledü ünüzde kadimül eyyamdan barigâhı gerdun iktidarımız tarafına olan vüj uru ihlâs ve fartı ihtisastınız müstedasınca ilâmı lüzüm ve mühim olan ne ise zuhura getirilip iltimasınız üzre kapudanımızla kadırğa irsal olunmak ile mi olur, Yohsa tariki ahar ile mi olur ve bilcümle her ne vecehile mümkün ve mütesavver ise sâyi belîğde kusur konulmıya ve kal'alar muhasarasına külli barut ve yuvarlak ve ana göre yarak lüzüm ve inşaallah işaretiniz mucibince talep olunduğu miktar donanmai hümayunumuz irsal olunduğu zamanda kürekçilere ve sayir içinde olan asakir nusrat measirim halkına kifayet edecek miktarda zahire tedariki kabil midir nicedir beher takdir eğer zahire ahvali dir ve eğer sair levazım ve mühimmatıdır bir veçhile tedarik olunmak gerekdir ki hiçbtr hususa muzayeka ve istirap çekmek lüzüm gelmeye. Anun gibi inayeti hak celle alâ ile fethi müyesser olan vilâyet ve memlekete bu canipten taarruz olunmayıp olbabda olan me'mulatınız kalule karin olmamak ne ihtimaldir. Heman talep olunan mikdar donanmai hümayunumuzun eğer zahiresi ve eğer sayir mühimmatı müstevsfa tedariki babında mesaii cemileniz vücade getürüşiz. 18 Rebiülâhar 980.

cesaretini kaybeden papa Sekizinci Greguar tekrar ümitleniyor, ve Kralı ittihada girmeye ve güzel niyetlerine devam eylemeye teşvik için, Fransaya bir vekil, Kardinal Orsiniyi yollamaya niyetleniyordu. Dokuzuncu Şarl bu diplomatik tazyiklere tâbi olursa, Noay'ın elde ettiği muahedenin faidası hiçe inecekti. Fransanın menafiine bu derece zararlı bir tedbirin önünü almak için, ona bir çare vardı, o da Selimin namesini alıp Krala götürmek ve ittihada girmekle feda edeceği menafinin ehemmiyetini kendisine bizzat anlatmaktı. Dokuzuncu Şarl siyasetinin bu tepdili cephe etmesi, sefirin şahsî emnizetini de tehlikeye ilka edecekti. Dostluklarından vazgeçen veya kendilerine harp ilân eyleyen hükümdarların elçilerine karşı şiddetlerini son raddeye götüren Türklerden herhalde korkmak lâzım geleceğini biliyordu. İstanbulun diplomasi mahafilinde, üç imparatorun, Ferdinand ile İkinci Maksimilienin ve İkinci Rodolfun elçisi Gislen dö Busbeke karşı yapılan nalâyük muamelelerin hatırası hâlâ yaşıyordu. Busbek, müteaddit sefaretlerinden birinde, burunu ve kulakları kesilip koğulmakla tehdit edilmişti. Daha yakında, Noay'ın selefi Graņşan ile Venedik baylosu da kötü muamelelerden şikâyet etmişlerdi. Polonya sefiri buna uğramamak için kendiliğinden azimete hazırlanıyordu. On dördüncü Lui zamanında veziriâzam Köprülünün Fransız elçisi M. dö lâ Hay ile oğlunu tevkif ettirip hapse attığı görülmemiş miydi ?

Noay anlıyordu ki, şayet Kralı ittihat uğrunda Türkleri terkedecek olursa, İstanbulda uğrayacağı tehlikeden kaçamıyacaktı. Bunun başka bir tarik ile geleceğini bile hisediyordu: günün birinde, alelâcele yapılmış toplar, ve eline hiç kürek almamış ve sopa zorile toplanmış tayfalarla mücehlhez bir türk donanmasının ittihat donanmasına karşı hareket etmek üzere İstanbul limanından çıktığını gördü. Roma sefirimiz Ferale şöyle yazdı: "Kati olarak bir muharebe kaybedildiğini hisettiğim cihetle, şahsım için her türlü felâket ve devlet işleri için azim bir karışıklıktan başka bir şey ümit edemezdim. İşte bunun için, hakipayine avdet etmeliğim Krala nahoş görünmiyeceğini düşündüm.,, Binaenaleyh Noay, eylülün sonuna doğru İstanbuldan çıktı ve yerine "İstanbulda vukua gelecek hiçbir şeyi gözünden kaçırmıyacak iyi bir adam.,, ajan bırakarak Raguze yolunu tuttu. Bu devirde, memur oldukları vazife bir defa yoluna konuktan sonra hiç çağırılmadan hükümdarın nezdine dönen muvakkat elçilerin yerine daimî sefirler geldiği şihetle, elçilerin böyle kendiliklerinden ve anı dönüşleri vaki idi.

Bu hususta, Noaydaki cmmiyeti nazarı göremiyoruz. İhtimali bir tehlike onun basiretini ihlâl etmiştir, keza muvasaletinde divanın muhakkırane resmîyetlerine karşı duran cesur diplomati da temamilere göre-

miyoruz. Şüphesiz, kendisinin de takdir ettiği gibi, o bir sene için gönderilmişti, nasbından beri ise on iki aydan fazla olmuştu; fakat Fransada vukua gelen hadiseler, fransız menafii için kendisinin orada bulunmasını icap eylediği bir zamanda, onun mevkiinden ayrılmasının tam zamanı değil midir?

Venedik sefiri dü Ferriyenin bir mektubile meseleye muttali olunca, Dokuzuncu Şarl evvela alelâcele dönüşünden mütehassıl hayret ve infialini Noaya karşı gizliyeledi: "Hareketinizden ve Kralınızın fikrini sormadan çarçabuk karar vermiş olmanızdan dolayı çok sıkıldım ve memnun olmadım,,. Aynı zamanda, İstanbuldaki işlerin vaziyeti, orada bulunmasını icap eylediği cihetle, dönmesini arzu eylediğini beyan etti. Daha doğrusu, Noay hatasını kendi de anlamıştı. Binaenaleyh Kralın takdirlerinin ve kati emirlerinin önüne geçmeye muvaffak oldu, ve Krala: "Zati Haşmetanelerinin niyetlerine muttali olmakla kendimi bahtiyar sayarım,, diye yazdı. Hareketini tevkif etti, Sultandan aldığı namelerin metnini yeğeni M. dö Montanyakla gönderdi ve hiç durmadan İstanbulun yolunun tuttu.

Raguzede Sen-Bartelmi kitalini haber aldı, vak'ada dostlarından ve hamilerinden bir kaç telef olmuştu. Hadise kendisine her nekadar yalın bir şekilde anlatılmış idiyse de^[1], Dokuzuncu Şarhın haricî siyasetine bunun nekadar elim bir tesir yapacağını çarçabuk anladı: "Ağustosun 24üncü günü kital, Kralın şahsını ve devletini kurtarmak için zaruret ve mecburiyet hasil etmiş ise de, tam Flandr işleri Flandrın mutat refahının aşikâr inhitatını bize vait eylediği, ve devletin uğradığı en ağır sukutu gösterdiği bir zamanda vukua gelmiştir. Fransada vukua gelen şeyden İspanyollarla sairlerin edecekleri azim istifadeden çok mütesir oluyorum.,,

Noay, Sen-Bartelmi vak'asının Babîali nezdindeki vaziyetimiz üzerinde elim bir tesir yapacağını da tahmin ediyordu. Esasen Türklerin nazarında katolikler kadar Hügnoların da ehemmiyi yoktu; fakat bunların katlini kendileri için acınacak bir ziya adediyorlardı. Hügnolar, Hristiyanlar arasında bir nifak mayası idi; bunların kudret ve kuvvetleri nekadar çoğalırsa, papanın vaz eylediği salıp harplerinin irtibat ve savleti de o kadar azalıyordu. Birçok devlet adamları gibi, Türkler de Paris "kırtaller,,inin Dokuzuncu Şarl ile İkinci Filipi birleştireceğini, ve bu iki

[1] Sen-Bartelminin ferdasında Kral kendisine şöyle yazıyordu: "Vak'a hakkında işaa edilebilecek yalın şayialara inanmamaları için, amiral ile şeriklerinin şahsına, Kraliçe Madamin, valdesinin ve hardeşlerinin şahıslarına karşı yaptığı suikasttan dolayı idam edildiklerini Gran Senyöre ve paşaya (Vezirîâzama) anlatmak lüzum geldiğini takdir edersiniz.,,

hükümdarın şimdi "eskisinden fazla meramlarını tevhit etmiş.. olduklarını, ve sulten sonra, iki hükümetin kendi harabileri için müşterek ve kardeşane bir itilâf yapacaklarını görüyorlardı.

Halbu ki, Raguzelilerin yolladıkları haber veziriâzama vasıl olur olmaz, İspanyollar Kralın bu kabil hareketlere mecbur oluşu krallığında yapacak çok işi bulunduğundan ve hariçte uzun müddet bir şeye teşebbüs edemiyeceğinden ileri geldiğini temin ederek Fransa kralını küçültmek fetanetini gösterdiler.

Raguzeden geçtiği kısa bir zamanda, Noay papanın ve vekilinin kendisinin memuriyetinden azledilmesini daima çok arzu ettiklerini dostu dü Ferriyeden haber aldı, ve aleyhinde ortaya çıkarılan müddeiyatın ruhban mahafilinde hüsnü kabul gördüğünü kendi de anladı. Raguzeye gelir gelmez, Roma Engizisionunun bir casusuna hedef teşkil etti. Bu, gayreti sadeliğine ve safvetine muadil, Sent-Ogüsten keşişlerinden Frate Kristof Amaroni idi. Bu havaliye, oradaki mütazile ile mücadele için gönderilmiş, kendi mektuplarında dediği gibi, hepsine ve bilhassa en yenilere karşı vaz ediyordu. Raguzede Frate Amaroni öyle bir lisan kullandı ki, herkes nutuklarında sefiri kast ettiğini anlıyordu, ve kendi de itiraf ediyordu ki, niyetini onun aleyhine çevirmişti.

Amaroni, melzul muhaberatında, Raguzelilerin bilhassa nefret ettikleri, ve ileride de göreceğiz ki, bizim Şarktaki hakimiyetinden kurtulmak için Babîali nezdindeki entrikalarına maruz kalacak bir sefir hakkında, avam mahafilinde çıkan veya nakledilen bethahane dedi koduları topladı, ve haber verdi. Onları burada tekrar için tevakkuf etmiyeğiz. Almanya imparatorunun sefirleri gibi Noay'ın da cuma ve cumartesi veya yalnız cumartesi günü et yemesi nemize lâzım? Yeni bir rahibin ilk duasında bulunmak davetini lâkayadane bir tebessümle reddetti ise? Amaroninin nazarında en ağır bir hicran varsa, o da Kolinyinin katli haberi üzerine Noay ağlamış, bu ölümden dolayı kederini ve teessürünü gizlememiş. Bundan başka, İstanbuldan Venediğe sağ salım isal edeceğini ebeveynine vait eylediği kıbrıslı genç bir esir kıza karşı en iptidai hüremette bile Daks piskoposunun kusur ettiğini ima ediyor. Bu hadiseyi bilhassa zikretmekten maksadımız, Frateyi müfteriyane icatlarda cürmü meşhut halinde yakalamaktır. Noay, kendi, kıbrıslı birkaç çocukla kızı tahliye ettirdiğinden dolayı iftihar ediyor. Daha vazih olarak, Brantom, Noaydan naklen "kendisinin kaçırılan, esir edilen ve İstanbul bedesteninde hayvanlar gibi satılan birçok kristiyan canları kurtardığını; bir gün oradan geçerken kendi sefaretinden bir müddet evvel esir edilenlerden birçoklarının satıldığını gördüğünü yazıyor. Bunların içinde, iyi familyadan. gül gibi güzel, on sekiz yaşında gayet dilber kıbrıslı bir kızın çıplak sa-

ıldığını görmüş. M. dö Daks, merhameti saikasıle kızı satın almış., Noay, muhafazasına tevdi olunan genç bir esir kızın felâketini sui istimal ederek piskoposluğuna ve jantiyomluğuna halel vermiş olsa idi, bilhassa kıbrıslı genç kızlar hakkında Brantomun nazarı dikkatini celbetmekten daha ziyade ihtiraz ederdi.

Amaroni, Daks piskoposu hakkında en uygunsuz sözleri engisitör Kardinal Santa Severinaya ifşa ettikten sonra, gerek hadiselerin bedaheti, gerek vicdanen teessürü dolayısıyla, piskoposun ahlâkan intizamına şüphe bırakacak şeylerden başlayarak, bu sözlerin bir kısmını tehvine veya tekzibe mecbur oldu. Nihayet kendisinin beyanına göre, Noayı yakından görmeye muvaffak olarak, onun hakikî bir katolik gibi yaşadığını, dualarda bulunduğunu, şaraplı ekmek aldığını, hakikî ortodoksluğun kriteriumu olan Trant kilise meclisine nazaran Dördüncü Pinin vazeylediği itikatnameyi imzalamaya hazır olduğunu, İsanın şerefine en gayretkeş olanlarla bütün bellibaşlı ruhbanın babası ve en birinci senyörü telâkki cylediği papaya karşı itaati tamme hislerini izhar ettiğini anladı. Şarktaki vazifesinin gayesi bu dilini tutmayan keşiş tarafından kendisine sual bulunduğu zaman, Noay oraya hristiyanlığın menfaati namına gitmiş olduğunu söylemekle iktifa etti; bunca hristiyan esirlerin kurtulması, osmanlı donanmasının hücumlarından kilise hükûmeti sahillerini vikaye için yaptığı şeyleri kâmilten hatırlatarak bu muacciz Fratenin ağzını kapamak kendisi için çok kolay olduğu halde, daha vazih söylemekten imtina etti. Nihayet, ilk müddeiyatından rücu ederek, Frate Amaroni hile-kârane tahkikatının neticesini Lorren kardinalına göndermek hususunda önceleri beslediği niyetten vazgeçti, Amaroninin bu mektuplarının lâ-yıkile tanınmamış olması, Noay'ın şerefi namına yazıktır. Eğer bunları okumuş olsalardı, eskiden Lâderçi ve zamanımızda da Janssen gibi katolik müverrihler, Noayı "mülhit piskopos., telâkki eylemezlerdi.

Fakat biz gene Dokuzuncu Şarhın elçisine gelelim. Noay her nekad avdetini tacil etti ise de, Kralın mektuplarıyla onları getiren sailer kendisine yolda tesadüf ettikleri zaman İsanbula henüz girmemişti (28 şubat 1573'te geldi). Kral bu mektupların birinde, avdetini tasvip ederek, talimat makamında olmak üzere, ona başlıca üç nokta tavsiye ediyordu: Venediklilerle Türkler arasında akt edilecek sulha nezaret etmek, dük d'Anjunun Polonya tahtına intihabını hazırlamak, Krala İttihada girmek niyetini isnat edenleri tekzip etmek.

Haddizatinde, Noay'ın tekrar İstanbula gönderilmesi. Kralın İttihat-tan uzaklaşarak sultanın müttefiki kalmak, Venediği Türkiye ile uzlaştı-rarak İttihattan ayırmak hususundaki niyetinin en parlak alâmeti idi. Bu iki devlet arasında harp mevcut oldukça, Türkiye ile ittifak tam te-

sirini icra edemezdi. Sulh ile, Türkiye kuvvetlerinden bir kısmını işgal eden bir mücadeleden kurtulmuş olacaktı; Venedik, Türkiye ile uzlaşınca, ittihattan ayrılacak ve İspanyaya yardımını kesecekti. Lepantta, iki muhasımın vaziyeti altüst olmuştu, muzaffer donanmanın ataleti ve Türkiyenin mağlûbiyetini müteakıp çarçabuk kendini toplaması ise, Venediklilerin Kıbrısı istirdat hakkındaki bütün ümitlerini kırdı.

Venedikliler hakikaten sulhü istiyorlardı, fakat Fransa kralının tevassutundan istifade etmeye müsaraat göstermiyorlardı; çünkü bu sulhü ona medyun olmaya o kadar ehemmiyet vermiyorlardı. Maamafih, akibetlerini kendi başlarına neticelendirmenin zorluğu karşısında, diplomatlarının en mükemmeline, Mişieliyi Dokuzuncu Şarın nezdine sefaretle göndermeye karar verdiler (temmuz 1572). Mişieli, kendilerine sulhü hazırlamak için Gran Senyörle dostluğunu lehlerinde istimal etmesini kraldan rica etmeğe memurdu. Noay buna elinden geldiği kadar çalıştı, İstanbuldan hareket ettiği zaman bunu henüz neticelendirmemiş idi ise de (eylül sonu) dönüşünde bir mektup buldu; bu mektupta Kral, yapmış olduğu şeyden dolayı kendisini tebrik ederek, sulhün kat'i surette akdini iltimamına ve maharetine tevdi ediyordu. Noay'ın muvakkaten uzaklaşması, nekadardır bu davaya zarar vermemişti. Bilâkis. Noay'ın hazırladığı zemin üzerinde, baylosile vezir, Venediğin talebi üzerine, müzakerata girişmişlerdi (eylül 1572). Noay'ın avdeti ihbar olunduğu zaman, bu müzakerat bir aydan beri münkati bulunuyordu. Sen-Bartelmi havadisi Türkleri müzakerata başlamaya sevketti, bu hadise üzerine Dokuzuncu Şarın siyasetinde bir değişiklik husule geleceğinden o derece korkuyorlardı. Noay, buna kendi de işaret ediyor. Krala şöyle yazıyordu: «24 ağustosta Paristeki hadiseler vukua geldiğinden beri her taraftan kendilerine verilen haberlere nazaran, Kralın ittihadı gireceğinden dolayı hisettikleri korkudan başka hiçbir şey onları sulhü tacile sevk etmemiştir sanırım., İspanya kralile uzlaşarak, Türklerin dostluğundan feragat etmiyecek miydi? Binaenaleyh, şimdi onların da Venedikle harp galesinden kurtulmaları lâzımdı; kendisini sulh muahedesile alâdar ederek aynı hareketle Fransa kralına takarrüp etmeye de ehemmiyet vermiyor değillerdi. Bu sebepten, muahedeyi Dokuzuncu Şarın mevsuk sefirinin karşısında ve onun iştirakile imzalamak istediler, Noay'ın gaybubetinde onun yerine kaim olmaya memur ajanlardan Massio ile Preoronun her türlü ısrarlarına rağmen, veziriâzam onun avdetini bekliyeceğini söyledi ve tacil etmesini birbirini müteakip üç defa rica ettirdi. Filhakika, Noay'ın avdetinden ve arzuhalini Sultana göndermesinden sekiz gün sonra, sulh aktedilmişti (7 mart 1573), aynı günde Venedik sefiri de Romada ittihadın bilâ müddet teccidini imzalıyordu.

Sulh şartları Venedik için ağırdı. Venedik Kıbristan ve Türklerin kendilerinden almış oldukları bütün Arnavutluk şehirlerinden vazgeçiyor, bundan başka teknil topçusu ile Sabatoyu geri veriyor, Sultana üç sene 300,000, veziriâzama da 50,000 duka tediye ediyordu; Zanta için verilen vergi 500den 1500 dukaya çıkarılmıştı; tacirlere uğradıkları muşadereler tazmin ediliyordu. Denebilirdi ki Lepantin galipleri Türkler, mağlûpları da Venediklilerdi.

Efkârı amme, Venediğin duçar olduğu zarurete telehhûf etmekle beraber, Fransa kralının satveti ve sefirinin Sultan nezdinde müdahalesi Venedikli dostları için daha mülâyim bir akıbet istihsal edemeyişine hayret ediyordu. Dokuzuncu Şarl bundan müteessir oldu; bu mülâhazalar Kralın o sırada Almanya prenslerine teklif eylediği dostluğun ve ittifa-kın kıymetini azalttı. Bu sebepten Dokuzuncu Şarl, onların nezdindeki mümessili Şomberge yazdığı bir mektupta akt edilen müsâlâhanın mes'uliyetinden kendini tecride çalışıyordu: "Venediklilerin Türklerle sulhüne gelince, size sıhhatle diyebilirim ki, bu mesel için hristiyanlık âleminde ne yazılır ve ne işaa edilirse edilsin, benim buna asla yardımım olmadı, fakat böyle bir ittihadin büyük bir zarara müncer olacağını açıktan açığa anlayan, ve mezkûr ittihatta vait edilen şeyleri asla yapmadığı için kendisinden fevkalâde müşteki bulundukları İspanya kralını teahhüdünden kurtarmak için Venediklilerin fetanetile yapılmıştır; Daks piskoposu Gran Senyörün Babîâlisine geldiği zaman, işlerin kâffesi çoktan müzâkere ve aktedilmişti., Muahedenin aktindeki nüfuzunu izam etmemekte Kral haklı olmakla beraber, Noay'ın bu meselede ifa eylediği vazife ile gördüğü hizmetin kıymetini de olduğundan ziyade azaltıyordu. Fakat hâdisenin ehemmiyeti, daha ertesi gün, siyaset âleminde takdir edildi. Sulh, İspanyolları hiç memnun etmiyerek, ittihada nihayet verdi. Cümhuriyetin ihanetinden feryat edildi: "Gördünüz ya, Venediklilerin kahbeliklerini!,, Beşinci Pi kadar harpçi olmayan papa Sekizinci Greguar, etrafına toplanan kardinallere Venedik sulhünü bu tabirle ifade etti (8 nisan 1573).

İhtimal ki Venedik sulhünden ziyade, Dokuzuncu Şarl ile Katerin dö Mediçinin zihnini dük d'Anjunun Polonya tahtına intihabı işgal ediyordu. Son kral Sigismund-Ogüst, doğrudan doğruya varis bırakmadan 7 temmuz 1572de ölmüştü. Bu ölümünden evvel, Noay epey zamandan beri Katerin dö Mediçi ile dük d'Anjunun tasavvurlarına vakıf olduğu için, daha 11 temmuzda, Sigismund-Ogüstün ölümüne muttali olmazdan evvel, zeminin o kadar müsait olmadığını dök d'Anjuya anlatmıştı. İstanbula döner dönmez, Noay'ın başlıca megguliyeti, dük d'Anju lehinde Babîâlinin tavassutunu rica eylemek oldu. Polonya tahtını elde etmeyi ona tavsiye edenlerin en birincisi kendi idi. Bu hususta ona mülhem olan. Ka-

terin dö Mediginin ve Hanrinin en aziz temennilerine tâbi olmak gibi vahi bir zevkten ziyade, bir devlet adamının yüksek düşüncesi idi. Dük d'Anjuya şöyle yazıyordu: "Bu teşebbüs, Cezayir teşebbüsünden kıyas edilemeyecek derecede daha emin, daha büyük ve daha parlaktır... Bu, Cenabı Hak arzularına göre artırmayı lâıyk görürse, İmparatorluğun harabisini arttırmak için Şarka takarrüp etmek olacak., Avusturya hancdanının sukutuna çalışmayı, Vistül sahilllerine kardeşini gönderip saltanat sürdürmek derecesinde arzu eden Dokuzuncu Şarl, Polonya intihabı meselesini zihnine o kadar bir haheşle koydu ki, bunun inkârı garî kabîl alâmetini mütemadi ve acul muhaberatı Noay'a da anlattı. Birbiri arkasına Kralın beş mektubu İstanbula dönen sefirine Bulgaristan hudutlarında erişti. 30 teşrini sanide şöyle yazıyordu: "Size rica ederim, M. d'Aks, bu hususta bütün maharetinizi gösteriniz, ve san'atinizde bir şaheser vücade getirerek, kardeşim dük d'Anjunun intihabına memleketin beylerini teşvik ve elde etmek vazife ve emrini hamil olarak muhteşem bir sefir göndermek için Gran Senyör nezdinde muvaffak olunuz., Kralın arzularını yerine getirmek ve kendi siyasi fikirlerini takip etmek için çok menmün olarak, Noay İstanbula gelir gelmez faaliyetle işe koyuldu. On beş gün içinde, ikisi vezirle, ikisi sultanla, dört mülâkatta meseleye temas etti. Aynı zamanda, kendi vesayası üzerine, müntehipler üzerine doğrudan doğruya tesir yapmak ve reylerini Kralın kardeşine kazandırmak için, evvela Valans piskoposu Jan dö Monlukun, daha sonra da Jil dö Noay'm idaresinde, Polonyaya bir sefaret hey'eti gönderilmişti. Noay, İstanbuldan onlarla müştereken anyi maksat için çalışacaktı. İlk teşebbüsleri bidayette parlak olmadı. Noay'm Valans piskoposuna yazdığına göre (13 mart 1573), kendisine kalırsa "birçok eski kavgalarda ve ahiren Boldon harbinde hakaret gören Polaklar nezdinde Türklerin büyük itibarı olmasından, benimle aynı zamanda buradan hareket eden elçilerine bir çok kabalıklar ve münasebetsizlikler yaptıklarından, ve senyörümün faziletlerine ve liyakatine oldukça vakıf oldukları cihetle onu kendilerine komşu istemeyeceklerinden dolayı hiç bir yardım ve sahabet ummuyordu. Bu sebepten şuna karar verdim ki onlar bunu ne yapabilirler, ne de isterler.,

Fakat kral, Noay'm maharetine güvenerek, ona şöyle yazdı: "Kardeşimin ve benim size o derece itimadımız vardır ki, hizmetimizdeki gayret ve muhabbetinizle beraber, tetbiriniz ve akilâne hareketinizle, neticenin ve tesirin arzumuz vechile olacağını kendimize vait ediyoruz., Noay, kralın arzularına riayeten, işe tekrar acele olduğu nisbette bir gayretle koyuldu; Polonya meselesine dair veziriazam ve sultanla görüştü. "Acı da, tath da,, lisan kullandı; kralın mektuplarında gösterdiği

şiddet ve ikna gösterdi; Babıâli ricalinin hakiki niyetlerine nüfuz etmek için buna ketumiyet derecesinde kurnazlık ta ilâve etti, veziriâzamı o kadar sıkıştırdı ki, müşarileyh "kralla katı alâkadan korkarak,, dük d'Anju lehinde Polonya devletine yazmak için hükümdarını ika edeceğini vait etti. Sultan evvelâ bir çavuşla name göndermeye razı oldu, içlerinden birini intihap için aralarında uyuşamadıkları takdirde, reylerini Fransa kralının kardeşine vermeleri için Polonya müntahiplerini hararetle teşvik ediyordu [1]. Noay bu demarşla da iktifa etmedi; dük d'Anjunun intihabı aleyhinde tahrikâtlarına nihayet vermelerini İmparatorun sefirlerine anlatmak için de veziri âzama karar verdimdi. Birkaç gün sonra, gene onun ısrarile, Sultan Varşovaya parlak bir sefaret gönderdi, bu hey'et müntahiplere ya Fransa kralının kardeşini intihap veya harbe hazırlanmalarını anlattı. Netice Noay'ın beklediği ve kralın istediği gibi çıktı: 9 mayıs 573te Hanri dö Valua, Jil dö Noay'ın yazdığı gibi: "bütün krallığın meclisleri tarafından müşterek ve umumi bir muvafakatle,, Polonya kralı intihap edilmmişti [2]. Her ne kadar ne atisi, ne de

[1] İkinci Selimden "Lih beylerine ve piskoposlarına,, yazılan hükümde aynen şu satırlar vardır:

"Elhaleti hazihi şöyle ki içinizden birin krallığa ve başbuğ olmağa kabul ve riza göstermeyüp hariçten birin getirip kral nasb ve tayin etmek caiz olur ise asitanei saadet destigâhıma izharı adavet edenlerden olduğuna asla rizayı şerifim yoktur. Sevalifi eyyam ve sevabıki a'vamdan asitanı muhalledül'ikbal ve müşeyyedül'iclâlîm canibine eba-ancet sadakat ve ihlâsla dostluk üzere olan Françe padişahının karındaşı vilâyeti mezbureye kral nasbolunmak evlâ ve münasip görülmüştür. Buyurdum ki vordıkta mabeynimizde vuku bulan taannüd ve taallülü def eyleyüp fermanı şerifim muktezasinca müşarileyhin karındaşını krallığa kabul edüp tazim ve ikram ve tefhim ve ihtiramı babında bezli makdur basiret ve intibah üzere olâsîz. Şöyle ki emri şerifime mugayir iş idesiz asla özüünüz makbul olmamak lâzım gelir. Ana göre tedarik eyleyisiz. Fi 7 Zilkade 980,, Mühimme defteri, numara 23, s.93.

[2] Fakat iş bu kadarla kalmamıştı. Filhakika Hanri dö Valua Polonyaya kral oldu; fakat sırf Türklerin nüfuzu sayesinde. Hattâ kendisinin kral intihap edildtiği Babıâliye "Lih beyleri,, tarafından haber verildi. Bunun üzerine İkinci Selim, Dokuzuncu Şarla yazdığı namede:

"Halû vilâyeti Lih beylerinden dokuz yüz seksen bir muharremininin evasıtında süddei saadetimize nameleri gelip müşarülıleyh karındaşınız emri şerifimiz üzere vilâyeti Lihe kral nasbolunmak reca ve istida eyledikleri ecilden hak süphanehu ve tealû hazretlerinin ulûvü inayeti bi gayetleri mukarenetile müşarülıleyh karındaşınızı yuca asitanımıza olan

memul ehemmiyeti olmadıysa da, Polonya intihabı Dokuzuncu Şarl devrinin büyük siyasi zaferidir, diye yazıldı. Muvaffakiyetin zevkini herkesten ziyade Noay tattı; buna yalnız iştiraki olduğu için değil, kendi yazdığı gibi "bu iş için benim kadar hiçbir kimse ne ıstırap çekmiş, ne de tehlikeyi göze almış,, olmadığı için Noay'ın bunda hakkı vardı.

Eğer Noay kendisinin gayret ve maharetine tevdi olunan işlerin sonucunda da bu derece muvaffak olsaydı Kralın zevki tam olacaktı. Dokuzuncu Şarl, maliyece sıkıntıda olduğu için, Babıâlıden oldukça mühim bir istikraz yapmak istiyordu, Noay'a yazıyordu (30 teşrini sani 1572): "Krallığımdaki karışıklıklar beni o derece bitirdi ki, böyle bir yüke yarımsız tahammül edemeyeceğim. Bu sebepten onlarla müzakere etmeli ve bana üç milyon kadar külliyetli bir para vermeye kendilerini razı etmelisiniz,,.

Noay, Babıâli idare adanılarını iyi tanıdığı için, onlara mali hususta ten'enniyatta bulunmaya müsaraat göstermedi. Avdetinden bir ay sonra, henüz kimseye birşey açmamıştı, ve hâlâ savsaklayacağını ümit ediyordu. Yazıyordu ki "kızarmak hicabından korktuğum için değil, fakat eminim ki Zati Haşmetaneleri birçok defalar olduğu gibi gene reddedileceksiniz!].

nüfur müvalût ve muhabbetiniz muktezasinca vilâyeti Libe kral nasbeyledik... Fi 4 rebîülevvel 981,,

diye yazdı. Hattâ, *Henri dö Valuaya da name* yazıldı. Bu namede aynen şu satırlar vardır:

"Emin ve salim krallığınıza vasıl olmağa makasit ve meramınız hasıl olmak hususlarında şeymei kerimei şehriyari ve adatı hasenei tacidari mucebince envai ciddü ikdam ve esnaftı sıyü ihtinamda inayetü vafirei padişahane vücude gelmesi istida ve ıstırca olunmasa ve bilcümle her ne ki ilâm ve iş'ar olunmuş ise ve karındaşınız Françe padişahının yüce asitanı saadetimizde elçisi olup ziyade itimad ve itikadınız olan Ekş piskoposu sipariş ettiğiniz üzere her ne ki takdir ve beyan eyledi ise alâ sebilütafsil payei seriri âlem Masiri hüsrevanımıza arz olunup ilmi şerifi âlem şümülü padişahanemiz muhitü şanil olmuştur,, *Fi şaban 981*

['] Dokuzuncu Şarhın reddedileceğine şüphe yoktu. Çünkü vaktile babası İkinci *Henri Kanunt Sultan Süleyman* zamanında *Yasef Nassiden* 150,000 altın borç almış, kendisine *Kanunt*den iki defa name yazıldığı halde parayı ödeyememişti. Hattâ 1564te babasının borcunu ödemesi için Dokuzuncu Şarhın kendisine de şu name yazılmıştı:

"Oğlum *Selim tal* bebahü müteferrikaları zümresinden *Frenk bey* oğlu *kidvetü âyanil milletü museviye Yasef Nasiye* olan yüz elli bin *iskut altunu* deyn için bundan akdem iki defa namei hümayunumuz irsal olundukta bazı mevaniin sebebi ile şimdiye değin irsal olunmadığın bildir-

Türklerin hristiyanlara para ikraz etmeleri kitaplarına ve dinlerine nazaran afedilmez bir günahdır, ve zannederim ki, bütün Osmanlılar içinde bunun kadar Kurana bu hususta tamamilen riayet edeni olmadı, çünkü bu, dünyanın en hasis ve en tamakâr adamıdır... Noay, 'şüphesiz işi bu kadarla kesti; mektuplarında, İstanbulda yapılacak istikrazdan hiç bahis yoktur.

Venedik sulhüne yardımcı dokunduğu için Noay'ı tebrik ederken, Dokuzuncu Şarl, Fransa'nın himayesinden kurtulmak için muhtelif devletlerin Babîâli nezdinde sarfettikleri mesaiye onun şiddetle nazarı dikkatini celbediyordu: "Daima altında yürüdükleri hakimiyetinden ayrılmak için birçok İtalya prens ve hükûmetlerinin tahrikâtına mümanaat ederseniz, çok istifadeli bir iş yapmış olacaksınız, bunu siz de takdir edersiniz..,

Noay'ın gayret ve teyakkuzu, ticaretimizin menafisine olduğu kadar nüfuzumuza da muzir olan bu teşebbüslere karşı tahrik edilmeye muhtaç değildi. Yukarıda denildiği gibi, İstanbuldaki Fransa sefaretinin bir vazifesi de, sen Lui zamanından beri malik olduğumuz imtiyazlara riayet ettirmek olduğunu ilk evvel işaret eden o idi; fakat Noay çoktan anlamıştı, "bugün İtalyada ve İspanyada en küçük bir eyalet yoktu ki, kendisine mahsus bir konsolos kayırmak ve bu vasıta ile Fransa'nın adı ve bayrağı altında kendilerine daima faydası dokunmuş olan himayeden ayrılmak için fırsat gözetmesin.., Venedikliler, İstanbulda Fransa'nın henüz sefiri bulunmadığı bir zamanda bu vesayetten kopkolay sıyrılabilmişlerdi. Floransalılarla Genevizler de Noay'ın muvaseletinden on dört, on beş sene evvel böyle yapmak istemişlerdi, fakat bunların demarşları o zamanlar sefirimiz M. dö la Vinyi tarafından akim bırakılmıştı. Bu muvaffakiyetsizlik, Noay'ın muvaseletinden evvel, Raguzelilerin konsoloslarımızın adli nüfuzundan kurtulmalarına mani olmadı. Noay bunların müddeiyatını yürütmeye derhal çalıştı. Sultanın huzuruna daha ilk çıkışlarında, (20 mayıs 1572) konsolosluk meselesini Raguzelilerin aleyhine çevirdi, ve kendisine bu mesele hakkında İkinci Selime bir arzuhal vermesi teklif edildi.

Babîâlîde, Fransa'nın vesayetinden kurtulmak için çalışan İtalya prenslerine mani olmayı tavsiye eden krala, her taraftan veziriâzama su gibi

meğin gerekdir ki bu defa namei hümayunumuz vusul buldukta uhde-nize lâzım olan deyni" tehir etmeyüp âsarı adli sâdakatınız üzre babı saadet meabımıza olan dostluğunuz muktezasınca namei hümayunuzla varan ademisine eda olunup atanuzu deyninden halâs etmek babında sâyi cemiliniz zuhura getüresiz. Fi 26 şaban 972,,

akan hediyeleri akim bırakmak için Noay elinden geleni yapacağını vait ediyordu. Sokollu diyordu ki, bizim mümaneatımız onu varidatının pek azim surette artmasından mahrum ediyor; biz avucuna hiçbir şey koymadan onun ellerini bağlıyoruz. Noay'ın yazdığı gibi, «her şeyin satılık olduğu» Babiâlinin chemmiyetli bürhanı.

Raguzelilerden sonra, Noay Floransalılarla, sonra Lukualarla, en sonunda Piyemontlularla, hep asırlık boyunduruğu sarsmak isteyenlerle mücadele etti; hepsini de defettirmeye muvaffak oldu. Onların umum divan muvacehesinde istihsal eyledikleri müsait hükümlere rağmen; «Hepsinin işini bozdum.,» diye yazabilirdi. Gene o Raguzelilerin sırf kendi entrikalarile Babiâli nezdindeki muvaffakiyet ümitlerini kesmek için, M. d'Aramonun sefareti esnasında, bu gibi hallerde onlara nasıl muamele ettiğini hatırlatmayı düşündü: «Babanız müteveffa Kral Hanri, Raguzeliler kendi bayrağı altından çıktıkları için, onlara Şark ve Garp denizlerinde düşman muamelesi edilmesini emretti; ve bunun üzerine gemilerinden 35 veya 40,000 ekü kıymetinde bulunan bir tanesi zaptedildi ve hiçbir şeyi iade edilmedi. Babanız Kral gibi hareket etmek için zati Haşmetanelerinin de elinizde fırsat vardır, çünkü yalnız Raguzeliler mevzu bahis değildir, zira bunlar evvelce istihsal eyledikleri şeyden müstefit oluyorlar, şuphe etmeyiniz ki sulh yapılır yapılmaz Genevizler, Floranslılar, Napolililer, Ankonahılar ve Milanlılar da buna nail olurlar., İhtimal ki Noay aynı zamanda bu hürriyet hastalığına tutulan kavmlere, Babiâli nezdinde muvaffak olsalar bile, teşebbüsleri neticesinde uğrayacakları akıbeti haber verdi. Raguzeliler müteessir oldular, ve Fransa sarayı nezdine bir sefir göndermeye karar verdiler. Bu münasebetle Noay Krala azimkâr görünmesini teklif ediyordu: «Benim buradakilere yaptığımı gibi Zati Haşmetaneleri de kat'iyetle söyleyecek olursanız, eskiden olduğu gibi gene himayeniz altına girmegi ellerini bitıştırıp rica edeceklerdir., Kendisi, işi bulunduğu neticeye getirmiş olmasını kâfi sayıyordu. «Arzu ettiğiniz neticeyi elde etmek artık size kalmıştır.,» Noay'ın vesayısı üzerine, Kral şüphesiz ahvalin icap eylediği metin sözler söyledi, Noay Istanbuldan çağırıldığı zaman, hiçbir millet himayemizden sıyrılmaya muvaffak olmamıştı, Noay Istanbuldan gönderilen son mektubunda şöyle yazıyordu: «Allaha hamdederim ki, himayesinden kurtulmak için yapıp Kralın korktuğu hilelerden hiçbir netice hasıl olmadan bu vazifeden ayrılıyorum.,» Venedikliler hariç olmak üzere, hiçbir hristiyan millet Fransanın adı ve bayrağı altında olmadan ticaret edemiyor.,»

Himayemizden kurtulmak iddiasında bulunan İtalyanın bütün bu Prenslarına yaklaştırmamak için Noay'ın divan kapısında bu derece kışkanç bir teyakkuzla nöbet beklemesi, burayı İspanyollara muannidane

kapalı tutmak içindi. Şöyle yazıyordu. "Çünkü, buraya ticaret aramaya, ve ticaret namı altında devlet işleri görmeye, ve daha doğrusu fransızca tabirle İspanyolu sokmağa gelenler,,; "ve bir kere İspanyollar bu kapıya dikildi mi, Kral yazıyordu, zihminiz perişan, İskenderiye konsolosluğunuz harap, ve binaenaleyh Şarktaki tebaanızın bütün ticareti münderis ve Marsilyadaki harici ticaretiniz zayi olur.,.

Noay'ın müteyakkız nazarı dikkati, Babiâli nezdine nüfuz etmek için İspanyolların yaptıkları teşebbüslere bilhassa pek çabuk in'ıtaf etti. İstanbula daha muvaselet etmeden, Ali paşanın Lepantta esir düşen çocuklarının lalalarına İstanbula gidip onların fidyei necatlarını görüşmesine müsaade etmek gibi Don Juanın sahtekârane tedbirini İspanyolların bu yolda attıkları ilk adım olmak üzere Raguzeden bildirdi (kânunusani 1572). Birkaç gün sonra, aynı lalanın Don Juanın bir kâtibile döndüğünü gördü, ve müttefikinin rızası olmadan ve ondan gizli yapılan teşebbüslere Cümhuriyetin nazarı dikkatini celbetmesi için sefirimiz dü Ferriyeye malûmat verdi.

İstanbula dönüp yerleştikten sonra, Noay doğru anlamış olduğunu gözile gördü, Fransaya dönen fransız ajanı M. dö la Triköriyi, Gran Senyör nezdinde yerimize kaim olmaya çalışan İspanyolların hileleri hakkında bildiğini uzun uzadı anlatmağa memur etti. Ali paşanın çocuklarının fidyei necatsız gönderilmesinden sonra, İmparatorun elçileri ile divana mektuplar geldiğini haber verdi. Kral, daima uyanık bulunan bu teyakkuzdan dolayı Noay'ı tebrik ve bunda sebat etmesini tavsiye etti: "İşlerimin menafiine zarar verecek şeyler yapmak için Gran Senyörün Babiâlisine girmek hususunda İspanyolların orada takip eyledikleri teşebbüsü kırıpaya, nasıl ki başladınızsa gene öyle devam edeceğinize şüphe etmem.,, Noay Şarktaki vaziyetimize karşı İspanyolların yaptıkları hücumlara karşı koyarak Krala cevap vermekte hiç şüphesiz devam etti. İstanbulda kendisinin yerine geçmek için hareket üzere iken, halefine verilen talimatta "İspanyolların Gran Senyörle mütareke yapmak için ne türlü hareket etmiş olduklarını siyor d'Akstan,, öğrenmesi tavsiye edildi.

Fransua dö Noay'ın halefi, abbe dö Lil namı altında, kendi kardeşi Jil idi. Jil de, Fransuanın musirrane ricası üzerine tayin edilmmişti (teşrini evvel 1573), ve Kral da kendisine verilen (kânunusani 1574) talimatta "Sinyör d'Aksın hasıl eylediği memnuniyet ve kendi hakkında icra eylediği tavassut hasebile,, diyordu. Kral yeni sefire diyordu ki, "Şahsım intihap etmiş ise, o da aynı süt ve aynı azimle aynı yolu takip edeceği içindir., Kendisine, vazifesini "Sinyör d'Aks gibi tedbir, haysiyet, sadakat ve ihtimam ile ifa etmesini tavsiye ediyordu. "Şark işlerinin alvaline dair malûmat almak,, onun vazifesiydi; nazarı dikkatini bilhassa

Fransa bayrağından kurtulmak için Raguzelilerin ve sairlerin yaptıkları teşebbüslere, ve İspanyolların mütarekeye muvaffak olmak için yaptıkları teşebbüse celbediyor, ve bu teşebbüsü fransız-türk dostluğuna muğayir ve "yegâne düşman,,ın tamamen menfaatine olduğunu beyan ederek ehemmiyetini göstermeye dikkat ediyordu. Fransua dö Noay'ın ifa eylediği hizmete yapılan bu takdir, Jile takip edeceği misali gösteriyordu. Bunun kadar ne lâıyk bir medih, ne de esaslı bir diplomatik nasihat olabildi. "Yegâne düşman,,a karşı Rıslıyöden evvel hiçbir kimse Fransua dö Noay kadar husumet ve muvaffakiyetle çalışmamıştı. O, Fransanın on sene süren dahili bir harp ile zayıflayıp, İkinci Filipin doymak bilmeyen hırsından ve öldürücü müdahalelerinden korkmakta haklı olduğu bir zamanda, Fransaya en lâzım olan istinadı Türk ittifakile temine memur olarak, İspanya kralının bize karşı bütün bethahane emellerini akim bırakmıştır.

Gerek türk-venedik sulhü, gerek bir fransız prensin Polonya tahtına cülusu ile, kendisini toplayan türk donanmasına, bizim azim menfaati-mize olmak üzere, yeni kuvvet ve muvaffakiyet unsurları temin eylemiştir.

Bu mes'ut neticelerin bütün şerefini hemen yalnız Noay ihraz etti. Bu hususta idare eylediği müzakerelerde, galebe çalacağı mukavemetler karşısında, şahsi tesirinden başka güvencecek bir şeyi yoktu. Kendisine yardım edecek, ne Kralın nüfuzu, ne müsellâh yardımı idi. Dokuzuncu Şarl, hariçte kendisine hürmet edilemeyecek derecede, krallığında kendisine itaattan mahrumdu. Noay, en çok ricaçı vazifesi ifa ederek, istikraz meselesinde gördüğümüz vecihle, ancak mecbur bir mutavassıt tavrı takınmaktan başka bir şey yapmadı. Diplomasisindeki doğruluk, ve şahsi nüfuzu sayesinde, Sultanın vezirlerine şahsı ve kralının şahsı hakkında daima hürmet telkinine muvaffak oldu. Nitekim, birgün veziriazam tarafından gizli kabul edildiği zaman, Fransanın küçük kralından, France kralından bahsedildiğini işitti. Noay, Florimond dö Raymöndun rivayetine göre, sabrı tükenerek ayağa kalktı, Paşaya: "Yoktur, yoktur, yani öyle değil, France padachaa, France padachaa, dedi, ve sözüne devam ederek, efendisi Frankların İmparatorunun böyle ehemmiyeti istisgar edileceğini görmedense ölümü tercih edeceğini söyledi., Terceman, fransız pis-koposunun şikâyetini anlatınca, Mehmet Sokollu başını eğerek hata ettiğini itiraf eyledi, ve bir daha da bu kral kelimesini kralımızdan bahsederken kullanmadı.

Dokuzuncu Şarl, Noay'ın şahsi liyakatini, müdebbirliğini ve becerikliliğini anlamakta tereddüt etmiyordu. Muhaberatında, gördük ki, bunun birçok berahini mevcuttur. Bizim için çok elzem olduğu bir zamanda

Venediklilerin muhabbetlerini haleldar etmemekle beraber, onların sui niyetlerine galebe çalarak Noay mütattan fazla bir maharet göstermemiş miydi? Keza, Türklerin çok nefret ettikleri Malta şövalyelerini salıverdirmek için veziri ve sultanı zorlamakta, esasen arzu etmedikleri halde dük d'Anju'nun Polonya tahtına namzetliğini ister istemez iltizama onları ikna etmekte de az maharet göstermedi. Bu teşebbüsün zorluğunu pek güzel hisseden kral Noay'a şunu yazmakta tereddüt etmiyordu: "M. d'Aks, bu meselenin müzakeresini sizin maharet ve tedbirinize itimat ediyorum, bunu arzum ve ümidim veçhile gayet mahiran idare etmenizi rica ederim.,, İşlerin haline dair kendisine malûmat vermek ve vesayisile kendisine yardım etmek için, kardeşi ve halefi İstanbula gelince (1 ağustos 1574), Noay "hizmetine taallük eden her şey hakkında sizden vasi malûmat almak için, mümkün olduğu kadar sur'atle,, avdetini yeni kral Üçüncü Hanri emredinceye kadar ikametini temdit etti. Artık "evvelki sefaretlerinde olduğu gibi bu sefer de sadıkane ve muvaffakiyetkârane olan,, efa-linin hesabını vermek için İstanbuldan ayrılıp Fransaya dönebilirdi. Noayın, fransız siyasetini şaşaa ile gösteren eseri hakkındaki hükmü tarih te tasdikten başka bir şey yapamaz.

AHMET REFİK